

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

Маркіян Шашкевич

САМООСВІТНІ ЛИСТКИ

Ч. 8.

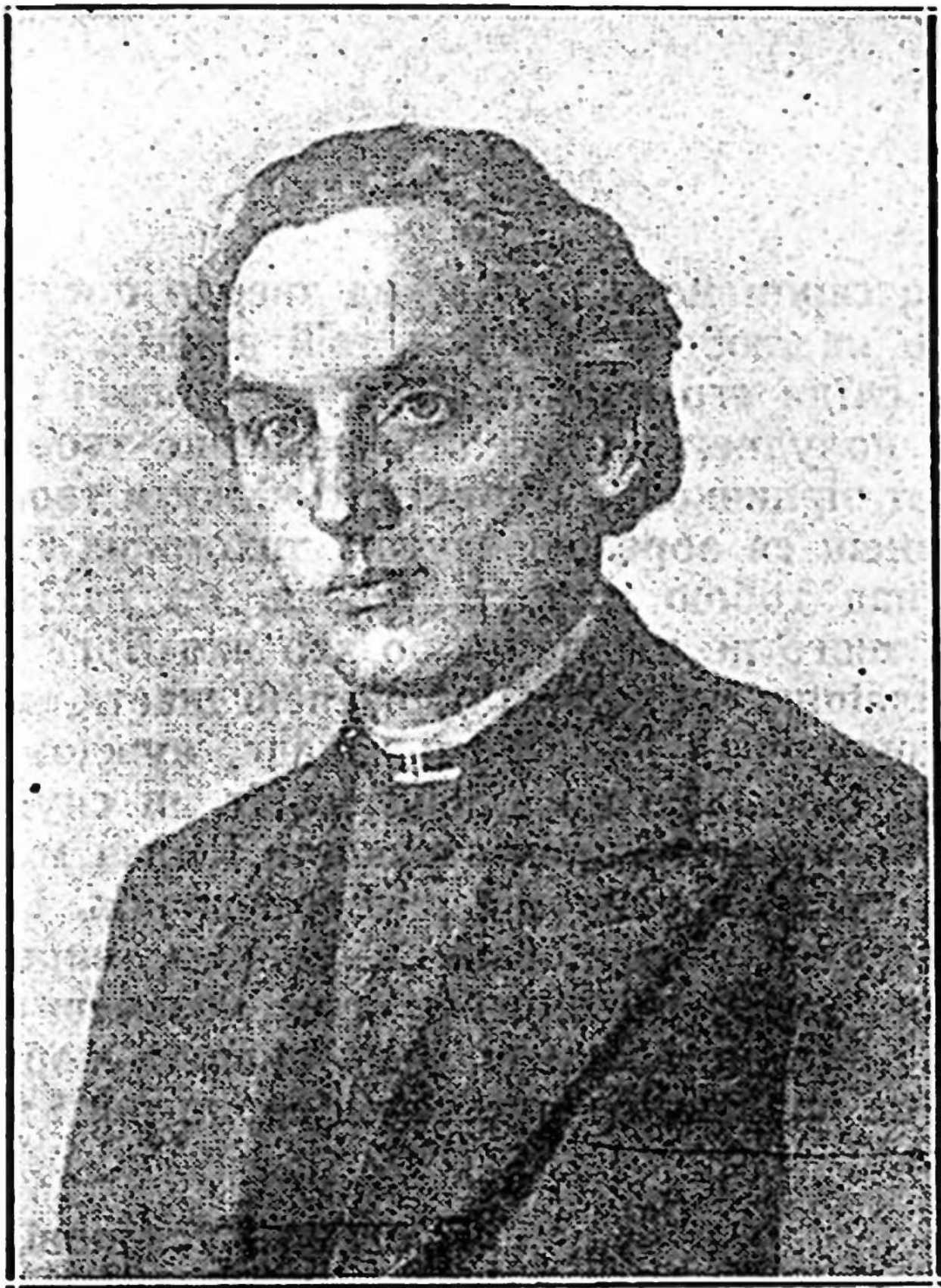
МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

**на тлі
відродження Галицької України**

(З ілюстраціями в тексті)

**написав
о. Дамаскин Попович, ЧСВВ.**

**Видавництво ОО. Василян,
Мондер, Алберта.
1944.**

**МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ,
Пробудитель Галицької України.**

Віра серця мого як Бескид твердо постановилась на любови. Смуток твій знидіє, а радість сліди его позмітає, а сумна північ буде ясним полуднем, і звеселиш ся, а око твоє заблищит зірничкою в бурній пітьмі життя твого, і огорнеш ся зоревою світою тихомиря, і линаєт над тобою милость божая, бо надія із серця твого не втікла — бо хто яко Бог?

Сполошиш ми долю і проженеш щастя, день ми споморочиш і сьвіт ми западе, нуждов мя вдариш і нашлеш ми злидні, сьвіт ми спустіє і йме ворогувати, знидіє радість і плач мя огорне, туга ми ранком і вечером журба, і ніч ми несонна і горйоване з сонцем, вирвеш ми очи і душу ми вирвеш: а не возьмеш милости і віри не возьмеш, а не видреш любови і віри не видреш, бо руське ми серце тай і віра руська.

Псальми Русланові, П.

Галичина перед виступом М. Шашкевича

В ювілейний рік Маркіяна Шашкевича повинні ми пригадати, а властиво пізнати обставини, серед яких виступив Пробудитель галицької України, щоб тим краще оцінити велич подвигу, безмірну ідейність, посвяту й громадянську відвагу безсмертного Маркіяна і його товаришів. Бо тепер по 100 літах треба на жаль ствердити, що загаль навіть української інтелігенції поза малим кругом спеціалістів замало знає про часи й обставини, серед яких працювали діячі "Руської Трійці". А що говорити про добу, що попередила виступ Шашкевича, про часи перших десятиліть австрійського панування в Галичині.

І. НЕВІДРАДНА ДОЛЯ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ ПІД ПОЛЬЩЕЮ

Як відомо, галицька Україна прийшла під Австрію 1772 року, після першого поділу Польщі і то в стані крайнього економічного й культурного занепаду.

Польонізація.

Коли на Великій Україні традиція гетьманської держави була ще жива, де її плекали українські суспільні верстви, то в східній Галичині, що п'ять століть стогнала під Польщею, історична традиція сильно притупилася таї не було кому її плекати, бо польонізація досягла тут величезних розмірів. В XVII століттю українську націю в Галичині творив майже виключно закріпощений селянин, прибитий, несвідомий ні людських ні національних прав, що тільки з питомою впертістю зберігав свій старосвітський побут.

Кріпацтво.

Ніде в Європі кріпацтво не виродилось у таку безприкладну систему самоволі, безправства, визиску і гноблення, як у Галичині й Правобережній Україні. Коли мазурські селяни нічого так не жахались, як думки про поворот історичної Польщі з її панщизняними порядками, то панщизняний режим над українським селянством у Галичині, як 1833 р. пише поляк Вацлав Залеський, був сто раз гірший від гнету над мазурами. Давніше панування дідичів над селянськими масами можна б оправдати, бо вони утримували військо для держави й берегли публичного ладу, але тепер стали найбільш небажаним тягарем і зненавидженим гнобителем селян, бо вже не сповняли ніяких вищих суспільних чинностей, які перейшли на державну бюрократію та на селянські маси.

Самоволя дідичів.

До того режим тої пануючої класи, в якій під оглядом суспільним, політичним, а навіть моральним була чиста анархія, той режим для селян був страшенно нестерпний. Він не був унормований жадним законом, бо навіть за Австрії доривочні норми австрійських законів залишалися на папері. Тут рішала лише самоволя пана. Він був першим і безпосереднім політичним і судовим зверхником порабощених селян. Він сам або через мандатора стягав із селян податки, назначував рекрутів, іменував війта й виконував дрібніші суди, а навіть міг накладати тілесні кари. Селянин хоч був обов'язаний працювати 150 днів у році, то в дійсності працював два рази стільки, бо його безплатною працею користувалися також економи, мандатори, ключники і т. д., а накінець жид. Бо жиди це була друга упривілейована верства. В їх руках була вся торгівля в місті й на селі.

Сумне положення духовенства.

А духовенство наше на селі не мало тоді також ніякого значіння. Убоге й неосвічене, не могло багато допомогти селянам. Нераз само терпіло під панщизняним режимом. Ще 1777 року уважало за потрібне австрійське правительство видати заборону брати священників на панщину і змушувати до двірських робіт. Сільський священник мало що різнився від селянина щодо освіти й обичаїв. Жив у нужденній

хатині і бідував. До того священник обтяжений звичайно численною родиною, мусів дбати про її удержання й лиш одиниці серед тодішнього жонатого духовенства могли займатися культурними справами.

II. УКРАЇНЦІ ПІД АВСТРІЙСЬКОЮ ВЛАДОЮ

Таку сумну долю переживав наш нарід під Польщею до її розбору. Те, що оминився він під австрійською владою, було великим щастям не лиш для східньої Галичини, але й для всеї України. Дальший розвій історичних подій укладався в той спосіб, що якраз Галичина яка від 1340 року ні разу не дихнула повітрям державної незалежності, що цілих пять сот літ оставала під польською владою, сталася пізніше заборолом, політичним “Піємонтом” для решти України.

Однак не треба думати, що свою ролю завдячує Галичина особливій щедролюбовості й культурності австрійської влади. Противно. Цей уряд піддержував український культурно-національний рух з чистого вирахування. Протегуючи українську народню масу проти польської чи спольщеної шляхетської верхівки, Австрія силувалася в той спосіб закріпити здобуту провінцію для себе і для своїх імперіалістичних замислів на південному Сході Європи. Те, що така тактика вийшла нам

остаточно на користь, це вже не заслуга Австрії, а тих здорових елементів в українському народі, що зуміли використати пригожі обставини.

Забираючи Галичину, Австрія робила це в переконанню, що забирає частину корінної Польщі. Щойно при ближчому контакті з краєм відкрили тут австрійські урядовці існування окремої нації, відмінної від поляків мовою, обрядом та звичаями, націю “хлопів і попів”, як говорили згірдиво поляки, але таку, що пригноблена досі поляками, могла бути використана проти них. Тому в перших двох десятиліттях австрійський уряд ставився прихильно до Українців. Він же хотів мати в українцях підпору свого панування в Галичині, бо поляки все ще не могли погодитися з упадком польського панування в Галичині. Польська держава, хоч у просторах обкrojена, проіснувала ще 23 роки, й польським політикам здавалося, що Галичина таки буде знову злучена з Польщею.

Піднесення освіти українського духовенства.

Тим пояснюється, що австрійські володарі прихильно віднеслися до економічних і культурних потреб українського населення. Велика в тім заслуга українського єпископа Льва Шептицького, який сміло обстоював за правами українського народу. Коли з часом державні уряди переняли від німців поляки, вони стали використовувати своє становище на те, щоб

віденський уряд настроїти проти українців. У Відні звертали увагу, що цісар повинен попірати виключно латинський обряд коштом грецького. А що обряд утотожнювався з національністю, то українців малося гірше трактувати в правах від поляків. Тоді легко було б перетягати греко-католиків на латинство, а тим самим на польське. Українське духовенство жалувалося перед віденським урядом на те пониження й утиски греко-католиків і робили заходи за формальним зрівнянням його з латинським клиром. Передовсім енергійна оборона єпископа Льва Шептицького перед Марією Тересою мала успіх і піднесла повагу і значіння українського духовенства. Австрійський уряд подбав насамперед за піднесення освіти священників. Дві духовні семінарії для греко-католицького духовенства у Львові й Перемишлі, які існували ще за польських часів, давали дуже невисоку освіту. Марія Тереса заснувала у 1774 році у Відні при церкві св. Варвари т. зв. "Барбарейум", семінарію для греко-католицького духовенства, перенесену 1784 року до Львова, де вона стала генеральною семінарією для всіх греко-католиків Австро-Угорщини. Поліпшено й матеріяльне та правне становище духовенства, що дуже піднесло його духа і сприяло пробудженню ідейних змагань серед його кращих представників.

Також почало зростати число середніх шкіл з німецькою мовою навчання, а 1815 року заведено в них ще науку польської мови. Важніші були заходи на полі на-

роднього шкільництва. Вже 1774 року заведено в Галичині три роди народніх шкіл: 1) одноклясові “парохіяльні” з наукою в рідній мові; 2) триклясові “тривіяльні” з польською й 3) чотироклясові “нормальні” з німецькою мовою навчання. Як рідна мова була допущена й українська, властиво церковно-славянська з українською вимовою.

В 1784 р. засновано у Львові університет з чотирьох факультетів із викладами німецькою, а на богословськім відділі латинською мовою. На просьбу львівського єпископа Петра Білянського дозволив цар Йосиф II. також, щоб на двох віділах, богословськім і філософічнім, відбувалися для українців виклади в українській мові до часу, коли українські духовні кандидати познайомляться з латинською мовою. Ці виклади звалися “Руським Інститутом” (Студіум Рутенум) і розпочалися 1787 року. “Руський Інститут” не виконав, на жаль, того завдання, яке міг виконати й не розбудив ніякого живішого життя. Професори викладали мертвечиною, мішаниною народньої, церковно-словянської й польської мови і такі виклади нікого не захоплювали. Зрештою їх припинено в 1809 р. Інтелігенція далі з погордою відносилася до народньої мови, а священники не тільки в щоденному життю, але й у проповідях уживали польської мови. Духовенство було невдоволене з українського відділу з тої причини, що священники, що кінчили той відділ, діставали від уряду

платню відтора раза меншу, ніж ті, що кінчили латинський відділ.

Дільність Василяян.

В часі прилучення Галичини до Австрії провадили там Василяяни багато шкіл. Вони мали також кілька своїх друкарень, з яких виходило чимало книжок у мові церковно-словянській або мішаній, часом і в майже чисто українській. Особливо широку видавничу діяльність виявляли дві василяянські друкарні: унівська й почаївська. З творів виданих у тих друкарнях по 1772 році особливо відомі були: “Народовіщаніє”, Богогласник, Бесіди парохіяльні, Книжица для господарства, “Політика свіцка” та інші, отже не лиш духовні, але й світські, що мали практичну ціль. Мова їх була зближена до народної.

“Народовіщаніє” — це великий катехизм, у яким кожна правда віри пояснена набожними притчами або оповіданнями. Ця книга стала популярною навіть між селянами і діждалася многих видань. “Богогласник” — це збірник церковних пісень під нотами зложених різними авторами, які досі співається в церкві й при ріжних богомільних обходах. Ті пісні мали виперти колядки світського змісту й інші обрядові пісні з останками споминів дохристіянських. Богогласник діждався п'яти видань.

Серед поетів Василяян відомий був о. Юліян Добриловський, визначний проповідник (популярна в свій час його пісня: “Дай нам, Боже, добрий час”)

монахи. Та робота, шкідлива для Церкви, зачалася ще за Марії Тереси. Йосиф II., її син, підчинив монастирі єпископам, а багато монастирів цілком позносив. Так у Галичині лишилося з 58 лиш 14 василіянських монастирів. З майна знесених монастирів утворив цісар т. з. релігійний фонд, призначений на вдержання духовенства, яке перемінив у клясу державних урядовців. Ту руїницьку політику продовжали і його найближчі наслідники. Разом з монастирями замкнено й василіянські школи та сильно зменшилася культурна праця Василіян.

Обмеження панщини.

Але в життю української маси Йосиф II. заслужив собі добру пам'ять. Іще Марія Тереса обмежила кількома патентами самоволю панів над кріпаками. Йосиф II. зніс кріпацтво в тім самім році (1882), коли цариця Катерина затвердила його на Україні. Панщину обмежено законом до 30 днів. Селянам дозволено женитися без дозволу пана й висилати своїх дітей до ремесла або до школи і в тій цілі пан мусів дати безплатну відпустку. Сільські громади діставали право вибирати своїх заступників на суді. Податки зменшено після засади, що ґрунт має служити хліборобові передовсім на його прожиток.

Реакція.

Наслідник Йосифа II, Леопольд II, коротко панував, а його син Франц II (1792-1835) зовсім занедбав справу селянської

реформи. Навіть прийшла реакція, і дідичі зуміли використати в свою користь всі Йосифінські розпорядки. Майже з усіх галицьких громад ішли скарги до Відня, та це зовсім не помагало. Селяни починали ворохобитись, а дідичі за поміччю військових ексекуцій переводили пацифікацію подібну, як за нашої пам'яті 1930 року. Австрійський уряд мав свої клопоти, бо постійні війни з Францією зруйнували народне господарство Австрії і привели до страшного банкруцтва. Тому уряд залишив селянську реформу, боячись нових економічних потрясень, а справа скасування панщини завмерла на довго. Економічне становище селян погіршилося від часу заведення в 1821 році ґрунтового податку на основі нових інвентарів 1819 року, коли було допущено багато надужить при означенню приналежності лісів і випасів, позаписуваних майже скрізь за дідичами. З того повстали безконечні процеси, при чому селяни покликалися на старі йосифінські інвентарі, а пани на інвентарі з 1819 року — й вигравали процеси. Багато сіл було внаслідок цього зруйновано економічно.

Перевага польського елемента.

Первісне одушевлення галицьких українців остигло також зі зміною політичного відношення австрійського уряду до них. 1850 року починає уряд передавати їх зпід своєї опіки під опіку галицьких поляків, бо частинне відбудування польського королівства на віденському конгресі (1815 р.)

зміцнило становище австрійських поляків і приневолило віденський уряд більше числитися з ними. З другого боку в тім же часі після прилучення до Австрії окупованого москалями Поділля вдалося протиукраїнській пропаганді настрашити Австрію українським москвофільством.

III. ПОЧАТКИ ВЛАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

“Товариство Священиків.”

Некорисна зміна австрійського уряду до українців застала галицьких українців перший раз подумати самим про себе. Перемиський крилошанин о. Іван Могильницький заснував 1816 р. “Товариство Священиків”. Воно поставило собі за ціль, між іншим дбати про розвиток української мови та літератури, видавати по українськи підручники й книжки для народу і т. д. На початку священики, члени товариства, щиро й енергійно взялись до діла; на жаль це освітне товариство стягнуло на себе ворогування і не розвинено ширшої діяльності. Все ж таки велика заслуга членів товариства: оборона української мови й приготування ґрунту до недалекого відродження.

Визначніші діячі.

Могильницький виборов від уряду дозвіл на закладання народніх (нормальних) шкіл із українською мовою навчання. Їх

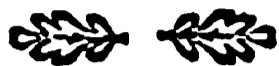
Наслідник його на перемисьькiм престолi (1818-1847) еп. Иван Снiгурський, згуртував коло себе учених i патрiотично настроених священикiв: о. Йосифа Левицького, автора граматики української мови (1834), о. Йосифа Лозинського, етнографа й фiльольога, Антона Добрянського, iсторика, автора цiнної "Iсторiї перемисььких єпископiв", Могильницького, Лаврiвського та iнших. Він утворив велику бiблiотеку, говорив навiть у себе дома все по українськи i взагалi дбав про поширення української національної свiдомостi.

Впливи романтизму.

Помалу серед українцiв у Галичинi, а саме серед священикiв та священничих дiтей пробудилося зацiкавлення до живої української народньої мови, українських народнiх пiсень, казок, приповiдок, звичаїв, до галицького i взагалi до українського минулого i т. д. Деякi священики зачали говорити проповiдi по українськи. З'явилися спроби писати народньою мовою. Зачалося також збирання українських пiсень, казок, приповiдок, записування звичаїв i повiр'їв. Зачалися й iсторичнi дослiди.

Так зачалось українське національно-лiтературне відродження в Галичинi. Початки були дуже непевнi й несмiливи. Бракувало людей; а й тi, що починали національно-культурну працю, потiм її часто покидали, бо не мали для неї нi часу, нi матерiяльних засобiв. Але це було найбiльшi вiдрадним, що починав промощувати собi дорогу погляд, що галицькi укра-

їнці не є якимсь осібним народом, а що вони частина великого українського народу, що живе на Великій Україні.

IV. ВОРОГИ УКРАЇНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Польська конспірація.

Коли австрійський уряд із політичних причин випустив українців зпід своєї опіки й погодився на супремацію польського елемента в Галичині, поляки скоро опанували не тільки весь державний апарат, але теж усі прояви громадянського життя. Ціла Галичина покрилася сіттю польських конспіративних організацій, що слідили уважно за кожним проявом українського національного життя та вживали всіх способів аж до терору, щоб його гамувати. Полякам не давала спокою історична традиція приналежності українських земель до колишньої Річипосполитої і змагання довідбудови Польщі в границях перед 1772 р. В рік перед повстанням у Росії розвинулася і в Галичині сильно польська національно-революційна агітація.

Яких вона вживала хитрих способів, щоб зеднати для своєї справи і галицьких українців, свідчить революційний зазив до українського народу (під Росією) з 1830 року, що його надрукували поляки латинкою, який віднайшов др. Щурат у бібліотеці гр. Дідушицьких у Львові. Ось частина його змісту:

“Во імя Отця... Проснийтєся Панове Громада Християне! Чи чули єсте, що Польща принимає Вас за свої брата, і хоче, щоби єсте з Нею зарівно були вільни, і всього права дознавали? Не будуть уже вас в рекрути брати, і казати служити по 25 літ, поки не потіраєте здоровля і марне не пропадете. Ви самі доброю волею пійдете до війська, щоби не дати ся Москалям, а которий з вас вислужить 10 літ і буде мати одного шеврона на руці, то йому дадуть пенсію, щоби мав щого жити, їсти да пити, не так як тепер, що люди марнуються, поки їм тільки офіцери палками здоровля не відберуть. — Не будете уже мусили пити у шинкара з вашого села, тільки где вам подобає. Не будете уже знати ні ассесорів ні прикажчиків ваших, що то шкуру з вас луплять, а жінок та дівчата наші позбавляють чести та віри, а вас гонять самих день по дню, що не знаєте ні свята ні відпочинку, а тільки з каньчуком стоять над вами, альбо в дйби, альбо в гусака вас забивають, альбо сікуть різгами так, що аж шкура вам від костей відлітає. Ваші брата поляки взяли ся, щоби вас всіх до себе прилучити до Королевства Польського — всіх мовлю, і Волинців, і Литву, і Полісе, і Україну, і Побереже — щоби єсте з ними разом уживали їх права, і до котрого права хочуть вас припустити і припустять, тільки треба, щобисте ся Панове Громада взяли за руки і зо своїми панами зобралися і ви гонили Москалів та козаків — а зробили такое військо, щоби ради вам не могли да-

ти. Не уважайте на те, що з вас котрого забють — раз мати родила, раз гинути треба!... Вшак чули есте, що вам добрий козак Українець Вернигора проповідав, коли єщи Понятовски був нашим королем? Отже він сказав: що за 50 літ Польща Польщею буде — а то він казав 1780 года, і тепер рихтик тому 50 літ. А то добрий був козак, і через цілоє жите своє нігди не збрехав. Віртеж йому, громада Християне; Бийми ся, не дайми ся!...”

От які були поляки щедрі в обіцянках, яким однак загал українців ні під Австрією, ні під Росією ніколи не повірив і не дався зловити на сильця революційної агітації, але ще явно ворожо віднісся до спроб відбудування історичної Польщі.

Та серед панів спольщеного українського громадянства в Галичині найшлися деякі прихильники відбудови незалежної Польщі та чинні учасники революційної роботи. Деякі з них пробували писати політичні поезії по-українськи, як Гославський, Попель, Ценглевич.

Поляки крім обіцянок уживали також тетору проти українського руху.

Др. Василь Щурат подає на підставі дуже достовірного джерела, що терору вживали ті організації на ослаблення української акції, на застрашення її провідників. О. Іван Хризостом Сінчевич, товариш М. Шашкевича, знав дуже докладно історію плянового атентату на того ж Шашкевича, що мав його спрятати зо світу. — (Др. Щурат: На досвітку нової доби. Стор. 122).

“Чорна Книга” австрійського уряду.

Не тільки з польського боку зустрічали перешкоди перші піоніри нашого національного відродження, але також з боку державної адміністрації. Кожний ідейний прояв громадського життя переслідувала й нищила бездушна система поліційного режиму; всяка живіша думка й кожний новий оригінальний погляд ставав зараз предметом поліційного слідства, кожний інтересніший літературний твір спинювали цензурні митарства. Над цілим громадянським життям тяжіла тверда, все умертвлююча рука державної машини. Характеристичною для цього режиму була т. зв. “Чорна Книга” — поазбучний спис усіх тих людей, що якнебудь стали підозрілі в своїй льояльності до австрійської держави, але попадали там також особи без найменшої вини, як тільки підставою для підозріння була така дрібна справа, як знайомство з особою, яка сама нічого не завинивши, ставала б тільки як свідок у якімсь політичнім процесі. Дуже вимовно наводить Яків Головацький це становище австрійської адміністрації до українського народнього руху в своїх споминах. Він пише: “Наша літературна діяльність була в очах поліції злочинною. Директор поліції Пайман сказав просто з приводу видання “Русалки”: “Ми маємо одної нації (польської) по вуха, а ці навіжені хочуть збудити ще й померлу й поховану рутенську націю”. — Не дивно після того, що уряд за звідомленням поліції уважав

менс за небезпечного в їх розумінню й зажадав доходження. Поліція не довіряла; деякі з арештованих поляків, мстячися за те, що українці не йдуть з ними разом, набріхували, скільки душа забажала. Практикант кримінального суду, чех Марек, сказав письменникові Володиславові Запові в таємниці: “Хай Бог не памятає полякам за те, що вони набрежали при допитах на бідних українців.”

Початки москвофільства.

Вже перші піоніри галицького відродження, як о. Могильницький, о. Лаврівський зазначили самотійність української мови й окремішність її від мови польської й московської. Але пізніше, вже в 1820 роках явився в Галичині діяч, який всупереч очевидній правді та здоровому розумові почав голосити, що галицькі “русини” — це вітка московського народу, а українська мова — це наріччя московської мови, і що галичанин може впродвж одної години навчитися московської мови. Це був галицький історик Денис Зубрицький (1777—1862). Він був сином не священика, але посесора. Виховувався в польському і то чисто світському дусі, без усякого впливу церкви. Але десь коло 1823 року наступила в нього зміна. Він почав цікавитися українськими піснями, українською й московською історією і скоро з “поляка” став наймитом ворога Польщі й почав уважати себе за “русского”, себто москаля та твердити, що українці й москалі це “адін народ”. Як масон, Зубрицький став у всій

своїй діяльності, у всіх історичних працях поборювати католицьку Церкву, представляв її в найгіршій світлі, нападав на Унію й одушевлявся православ'ям. Свої твори друкував по польськи або по московськи.

Зубрицький дав початок москвофільству в Галичині, але на щастя в часах Шашкевича лиш одиниці пішли за ним, які не вірили, щоб українці в Галичині здобули собі кращу долю й рахували на поміч з Москви. Це була радше реакція проти переваги поляків у Галичині. Доперва кілька літ по знесенню панщини москвофільство потягнуло за собою найчільніших провідників галицької України та знівечило на довгі роки мрії Маркіяна.

Власні перепони.

Врешті саме українське середовище створювало чимало перепон, іменно: закорінення старих понять, почуття нижчости, заплиткий світогляд і замала ідейність українських інтелігентних кругів.

Духовенство, єдина в тих часах верства української інтелігенції, в більшості уживала не тільки в публичних виступах, але й у себе дома польської мови. Українські богослови аж в останніх роках своїх студій вчилися трохи читати по церковнословянськи й українськи, щоб могли відчитати Службу Божу. Проповіди говорено по польськи. Так всевладно запанувала польська мова в українським життю.

Наука для нас.

Такі то перешкоди стрінули галицьких

українців на шляху їх національного й політичного відродження. Це повинно заставити тих українців, що у прибраній вітчизні, що свою, вже розвинену, одну з найкращих літературну мову міняють на чужу у звичайних розговорах з другими українцями, в дома, навіть зі своїми дітьми, щоб скорше винародовитись та затерти пам'ять про свій рід. Рідна мова, рідна школа—це перше услів'я відродженого народу, його свободи й питомої культури.

Тому сто літ на рідній галицькій землі треба було звести довготривалу й тяжку боротьбу, щоб українська мова здобула належне признання, пошану та доступ до українського культурного життя, треба було героїв із "Руської Трійці", що відзначались великою силою духа і безмежною вірою в свою ідею, щоб проломити той величезний опір, що стояв на перешкоді їх смілим задумам, і доконати великого діла.

Маркіян Шашкевич

Вступ.

Змалювавши тяжкі обставини, серед яких находилися галицькі українці перед виступом Шашкевича, годиться тепер описати життя і заслуги того головного подвижника народного, що пробудив галицьку Україну з вікового сну, проломив перші леди і отворив шлях до нового, кращого життя просвітнього і суспільного, що підніс погорджену хлопську мову до гідности культурних мов і започаткував нову літературну добу в гал. Україні.

Замість оповісти про життя Маркіяна своїми словами, краще буде подати фейлетон львівського часопису з 1, 2 і 3, XI, 1893 р. (ч. 236-8), отже писаний свіжо зараз по торжестві перевезення його тлінних останків до Львова. З того пізнаємо, як вже тому 50 літ оцінила наша інтелігенція й нарід заслуги нашого Пробудителя з нагоди 50 ліття його смерти і торжества тих других похоронів.

Наводячи текст фейлетону заступаємо етимольогію фонетикою, змінюємо правопис і вираз: Русини, руський — на українці, український, а деякі місця з конечности доповняємо. Фейлетон кінчиться

смерти в сусідстві колишніх можних світа цього, колишніх своїх королів. Не можемо ми, так як треба, пошанувати пам'ять кожного борця за долю народу, бо нам далеко ще до того, щоб гідно подбати про тих, що ще в живих і працюють перед нашими очима, а не то про покійників. Однак, як можемо, так поважаємо їх. Не мав Маркіян досі своєї могили, пів сотні літ спочивав у чужій, призначеній для родини давних властителів Новосілок, — і от по стільки літах пожаліли ми українці його та рішили перевезти до Львова, до цього найважливішого тепер огнища життя українців і тут поставити йому бодай скромний пам'ятник, який нагадував би потомкам вірного сина України та його заслуги.

Трійцять два роки життя — стільки прожив Маркіян — якжеж то мало часу для свідомої патріотичної роботи! Ледви розглянувся в світі, здобув собі кусень хліба, а тут уже сувора смерть загнала його в домовину. На раздоріжжю станув, вказав блукаючим, якою дорогою йти, увійшов сам кусень дороги, знемігся — і спочив на віки. Маркіян Шашкевич помер 7 червня 1843 — отже пятьдесят літ уже минуло цього року в червні. Пів сотні літ! Що за той час ми перебули? Якої долі зазнали! Перелетиш думкою той час, згадаєш добрі й лихі часи, добрих і злих синів українського народу, добрі й злі вчинки одних і других, почислиш як господар свої дорібки, пригадаєш собі, в яку то непогоду приходилось і орати й сіяти й

збирати — і в результаті таки не станеш сумувати, а над новою могилою Маркіяна скажеш: Сівачу молодий, у щасливу годину посіяв ти добре зерно, воно зійшло, росте й плоди дає; хоч туча біла його, хоч спека пекла його — нічого не могло забити могучого зародку його життя.

В чім головна заслуга Маркіяна?

Якщо хто порівнав би літературну працю Маркіяна з подібною працею других письменників, то не без підстави міг би спитати: “Чого ж бо ви його так величаєте й за що: за тих кілька стишків, мале оповідання, за переклад євангелії і ще кілька дрібниць? Чого, святкуючи пам'ять найбільших своїх письменників, ставите його попри Шевченка та Федьковича — він же ж між ними найменший!” Ото ж ні, не найменший! Вправді він не дорівнює одному й другому, але ж Шевченко йшов дорогою вказаною Котляревським, Федькович жив далеко пізніше і не потребував уже думати, якою мовою має писати, а Маркіян щойно мав шукати тої дороги і то в такій темноті, яка тоді налягала галицьку Україну в 30-ти роках. Селянин був слугою пана, його гідність і мову зневажали; інтелігенція з роду українська говорила по польськи й по німецьки; шкіл не було; книжок окрім кількох написаних церковною мертвеччиною — не було; звязки з Великою Україною, де тоді була вже далеко більша свідомість народня, майже не було ніякої; — одно слово, ні мети життя, ні проводу. І от у ту непро-

світну годину молодий бідний ученик, прогнаний семінарист, Маркіян Шашкевич, слабий тілом та могутній духом; шукає дороги, ходить по бібліотеках, читає пильно, як живеться другим народам, учиться словянських мов, — складає собі спілку, до якої бере Якова Головацького й Івана Вагилевича — і по довгих заходах і великих невзгодинах життя видає “Русалку Дністрову”, не в Галичині, де свої й чужі косо дивилися на таку роботу, а в Будимі на Угорщині. Завдяки допоміжності коломийського директора школи Миколи Верещинського виходить у світ книжка й дивує кожного, кому лиш вона попалася в руки. І тих, що в письмі вживали мертвої церковщини, і тих, що говорили та писали лиш по польськи, а навіть проповіді по церквах голосили народові по польськи, дивує найбільше це, що отся книжка написана мовою, досі в галицьких книжках не виданою, мовою “хлопською”, “простою”, якою говорили ті прибиті панщизняні люди зпід сільських стріх. Дивує їх, що такою мовою все виповісти можна. Вони не можуть зрозуміти цього, вони в своїм назадицтві й невіжі дорікають видавцеві, тягнуть з нього протоколи, мов за який злочин, кладуть на книжку цензуру... А з другого боку товариші “Руської Трійці” (Шашкевича, Головацького й Вагилевича) приглядаються цій “новій мові”, задумуються, і в них родиться нове розуміння, нова ідея, бажання — поставити ту хлопську мову поруч зі світовими мовами, вчити на ній незрячий люд і писати нею всякі

твори й для інтелігенції. Виробляється розуміння народньої словесности, любов до “найменшого брата” — і ось не минає й кілька літ по смерті Маркіяна, а вже в 1848 р. проголошують галицькі українці програму, що вони народ самостійний, не москалі й не поляки. Свідомість народня дозріла — і почалась робота на народній ниві; видобуто на світ ту занехану а прегарну мову, що нею можемо повеличатися перед цілим світом. От у чім заслуга Маркіяна! Не так у його творах, від котрих ми маємо тепер далеко кращі, а в тім, що надав мові селян вагу мови літературної, лежить його заслуга, і за те ми його ставимо поруч Шевченка й Федьковича.

По пятьдесяти літах!

Півсотні літ! Умер уже і той і цей, не стало Головацького, що пережив своїх товаришів, спроневірившись на старість своїм молодечим думкам, померли й інші вороги Маркіянових ідей, на їх місце стають нові, і платні й неплатні вороги, а та ідея таки не пропадає, громадить людей коло нового прапору, дає їм силу до борби, підносить вгору їх духа, розкриває їм далекі простори від Сяну аж по Дон, на котрих живуть одні й ті самі брати українці й каже для них працювати. Тяжкі часи для нас і тепер, та вже тяжчих не буде. “Сій жито, хліб буде!”

Такі думки будяться в серцях українців тепер, коли зі села, де ні своєї могили, ні пам'ятника не мав Маркіян, перевозять його

го до Львова. Хвиля це поважна й велич-
ня. Даємо доказ, що вміємо цінити па-
мять доброго сина України й що дорожи-
мо тлінними його останками.*). Хочемо
мати його у Львові, щоб було кому покло-
нитися, щоб можна численній молоді кож-
ної хвилі показати: “Дивись, дитино, тут
спочиває той, що навчив нас усіх любити
рідну мову.” Прибуде на Личаківським
кладовищі у Львові одна могила більше
до тих, де спочили серцю нашому дорогі
борці за народне діло. І будуть ті могили
нагадувати нам давнину та закривати до
діла набудуче...

А як же ж то було в ту давнину? Ска-
жіть нам, будьте ласкаві, що більше про
Маркіяна! — наче чуємо такі голоси селян,
тих селян, котрих бесіду перший пошану-
вав Маркіян, перший промовив нею до
цілого світа. Нині й завтра, в таке велике
народне свято, годиться пригадати всім,
які часи застав Маркіян, хто він був, та
як йому жилося.

1. ЖИТТЯ ПРОБУДИТЕЛЯ ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ

Часи перед Маркіяном.

По першій поділі Польщі в 1772 р., Ав-
стрія одержала більшу часть колишньої

*). В оригіналі: попелом его.

Червоної Руси. На тій Русі не було просвіти ні між народом, ні між тими, що його мали вести. Тоді цісар Йосиф II. забажав піднести українське духовенство до вищої просвіти, бо надіявся, що образовані священники будуть добрими учителями темного народу. Тому то по його приказу в році 1787 заведено українські виклади на львівським університеті.

Але українці були приголомшені віковою недолею і не вміли оцінити цього цісарського добродійства. Бо хоч цісар Йосиф II. казав, щоби ті виклади відбувалися в язиці українським, то професори на виділі богословським учили в язиці церковно-словянським, котрий лише денекуди прикрашали словами живими українськими. Коли ж у тім часі самі вчені професори університету не знали рідної мови, то звідки ж могли її навчитися студенти, які не розуміли професорів? Так отже просвіту в галицькій Україні спиняли тоді таки свої люди. Навіть букварі для сільських дітей печаталися виключно в язиці церковно-словянським.

На (Великій) Україні було тоді трохи ліпше. Там в р. 1798 напечатав Котляревський свій твір, що зветься “Енеїда”, написаний зовсім так, як люди говорили; значить, там люди далеко скорше пізнали, котра дорога добра. А в нас, здавалося, ніколи не мало засвітити сонце просвіти, не було кому видобути мову робучого селянина на світ. Тяглося це так до 1837 р., коли вийшла на світ книжка “Русалка Дністровая” — і аж та одна книжка отво-

рила людям очі. А ту книжку видав Маркіян Шашкевич.

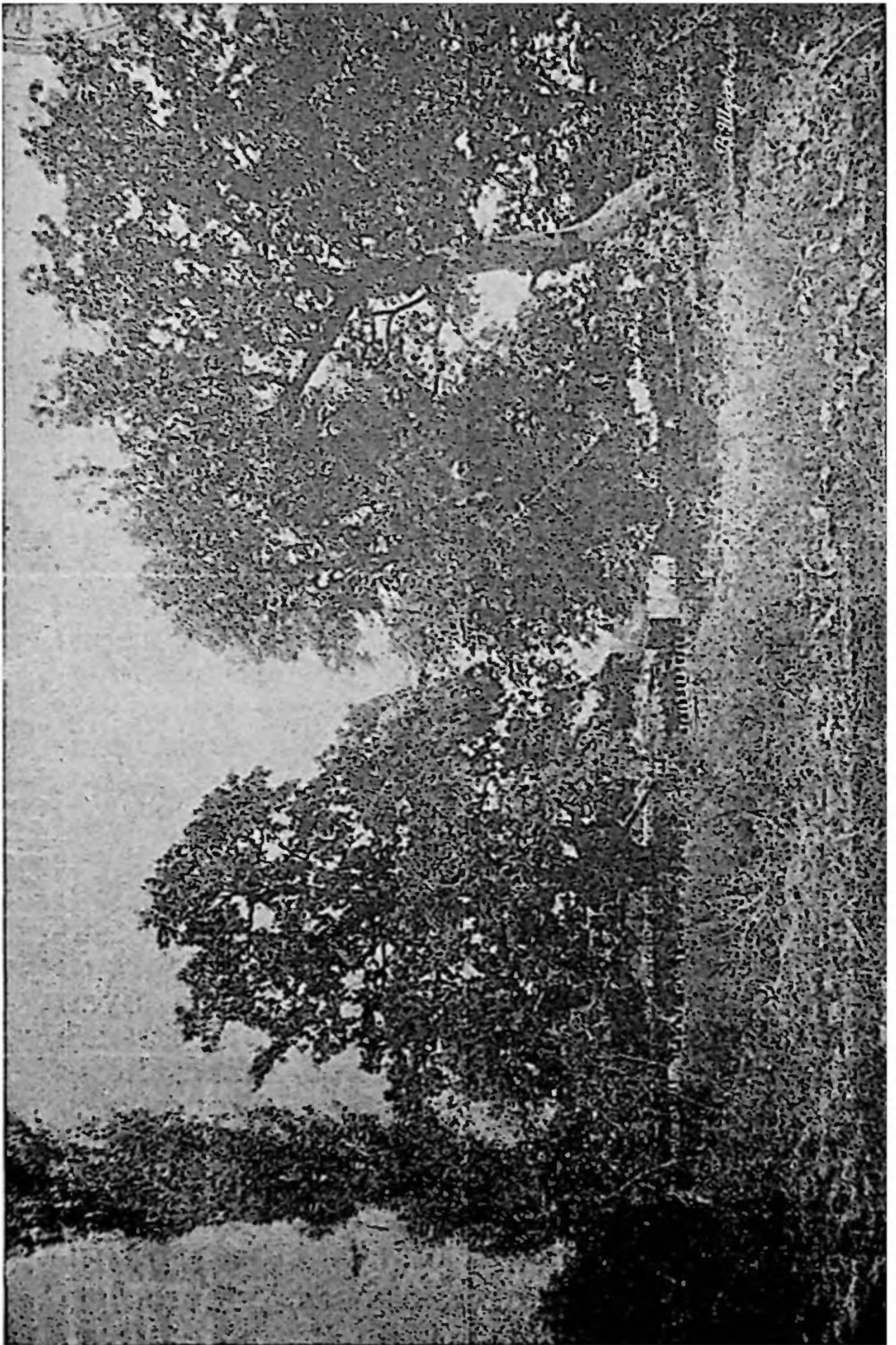
Молоді літа Маркіяна.

Маркіян родився дня 6. падолиста 1811 року в Підлиссю, селі золочівського повіту, недалеко місточка Олеська. Батько його Симеон був священиком у Княжу; мати його, Єлисавета, оставалась якийсь час у гостині свого батька, Романа Авдиківського, священика в Підлиссю, де її родився наш Маркіян.*).

Крім Маркіяна, найстаршого, було в батька ще чотирьох синів: Микола, Антін, Осип і Захар та й дві доньки, Марія і Юлія. З тих синів Симеона Шашкевича тільки Антін дослужився в цісарськiм війську ранги капітана при піонірах; Микола вмер около 1838 року, а Осип і Захар пропали десь без вісти.

Маркіян учився наперед у німецьких (нормальних) школах у Золочеві, а потім віддали його до латинських шкіл у Бережанах. Вже тоді оказував сердечне відношення в життю з товаришами; зате всі горнулися до нього й слухали радо його дотепної мови. Коли вчився в Бережанах, став писати вірші; особливо тоді, як приїхав домів на свята або на вакації, писав бувало вірші з побажаннями для родичів, а браття й сестри радо виучувались тих творів Маркіяна.

*) Ці вісти й дальші подаємо після "Історії руської літератури" д-ра Ом. Огоновського.

Студії:

Як Маркіян скінчив науку в латинських школах, то вступив до української семінарії у Львові і став учитись у вищій школі, що звалась філософією. В семінарії дістав він не тільки мешкання й харч, але й одягу, проте батько його почув велику пільгу, не потребуючи давати грошей на удержання свого сина в великім місті. Та от, не довго пробував Маркіян у семінарії. Тут треба було піддатись строгим правам, якими гамувалась воля молодого чоловіка. Не вільно нікому виходити поза мури цього духовного заведення, хіба що за призволом старшого. Раз дозволено Маркіянові та його товаришеві Базилевичеві вийти на світ за орудкою і коли ж він забавився поза призволену годину, то вигнали його відтак із семінарії.

Тернистий шлях.

Гірко прийшлося тепер Маркіянові жити на світі. Батько загнував на нього й відказав йому своєї помочі. Треба було самому старатись о хліб, та в біді дальше вчитись. Тая журба про долю далась йому добре в тямки й зідала його здоровля в слабосильнім тілі. Але молодий Шашкевич не впав духом. Недоля навчила його дбати про себе самого; він оглянувся в світі, пізнав людей, відтак став учитись рідної мови і познайомився з історією свого народу.

Ширший горизонт.

Хоч він не був у семінарії, то однако слухав далше вищих наук філософії й читав багато таких книжок, на які в семінарії не вільно було й дивитися. Тоді були такі часи, що не можна було свобідно висказувати своїх гадок. Вже на світі, не то в семінарії, треба було стерегтися, щоби за нерозважне слово не попастись у руки поліції. Бажаючи багато хосенного навчитись, Шашкевич посіщав часто бібліотеку при університеті й у закладі імені Оссолінських. Особливо ця бібліотека, яку заснував польський граф Оссолінський, подавала много поживи духові Маркіяна. Тут довідався він, що це такого словянщина? Так дізнався, що крім українців, москалів і поляків є ще чехи, лужичани, словінці, серби з хорватами й болгари. Всі ті народи творять світ словянський або словянщину.

Так отже Маркіян розглянувся в словянщині й став нараз у новім світі, про який давніше не догадувався.

Тоді пізнаюмився з двома молодими українцями, що вчились філософії у Львові, — з Яковом Головацьким та Іваном Вагилевичем. Головацький ходив також до бібліотеки Оссолінських і побачив там збірник народних пісень, які видав у Москві (1827 р.) учений українець Михайло Максимович. Сейчас переписав Головацький цілу ту книжечку й відтак познаюмився з тими піснями також Шашкевич. Саме тоді дідич села Княжого, Тадей Ва-

силевський, що жив у Львові, давав Маркіянові читати книжки польські й сербські. Крім Василевського пізнав він між поляками також Вацлава Залеского, який під назвою Вацлава з Олеска видав (1833 р.) польські й українські пісні.

В тім часі став Маркіян читати Енеїду Івана Котляревського. Це перша книжка писана на Великій Україні чистою українською мовою при кінці вісімнадцятого віку, і відтак Котляревський — це перший письменник нової доби, що на Великій Україні підніс народню мову до літературної мови.

Маркіян пізнав також одного ученого чеха, що звався Ян Православ Кавбек. Той давав йому книжки чеські й розказував про долю своїх земляків.

Коли ж Шашкевич довідався, що деякі народи словянські піднеслися з упадку, то став промишляти, чи не міг би й український народ бодай свою мову охоронити від загибелі. Сумно стало молодому Маркіянові, що його народові між другими народами судилось бути послідним, що цей безталанний нарід не має своєї письменної мови, коли другі підносяться просвітою й здобувають собі поважання навіть у німців. Він пізнав добре, що українці не пробудяться ніколи з глибокого сну, коли їм перше не засяє зоря рідної просвіти.

Довго йшов він напомацки без провідника; довго не знав, чи засвітає йому світло в тій блуканині, аж ось пізнавши велику родину словянську, став він шу-

кати за українським народом і найшов його під сільською стріхою. Але ж цей народ виглядав, як бідна сиротина, що всіма покинена пропадає під чужим плотом. Треба було до тої сироти полюдськи заговорити, двигнути її з упадку й завести її до зруйнованої хатини, де би при помочі добрих людей могла розвести нове газдівство.

Та от Маркіян Шашкевич був перший у Галичині, що бажав зблизитися до незрячих, простих братів, що хотів до них заговорити рідною мовою й показати їм дорогу до ліпшої будуччини. Став отже наперед учитись рідної мови, але не з книжок, а з переказів люду, переймаючи заповідливо пісні й казки своїх неписьменних братів.

“Руська Трійця.”

Маркіян завязав тоді кружок шкільних товаришів, що обіцяли працювати для добра своєї батьківщини. Крім Якова Головацького й Івана Вагилевича належали до цього кружка Лопатинський, Ількевич, Бульвинський, Козанович, Козловський, Іван Головацький і деякі інші. Всі вони прибрали собі словянські імена, заявляючи цим почином, що бажають свої молоді сили присвятити словянщині, а іменно Неньці Руси-Україні. Так Шашкевич прозвав себе Русланом, Яків Головацький — Ярославом, Вагилевич — Далибором.

Члени цього товариства обіцували словом чести, що все своє життя будуть трудитися для просвіти українського народу.

Вони вписувались у книжку, що звалась “Руська Зоря”. Крім свого імени і прізвища вписували вони тут якесь відповідне прислів'я. Так Шашкевич вписав із пісні народньої ці слова:

“Світи, зоре, на все поле,
Заки місяць зійде”,

а Яків Головацький примітив:

“Пізнай себе, буде з тебе!”

В тім кружку визначались особливо три товариші, Шашкевич, Головацький і Вагилевич своїми працями в хосен української мови і проте їх звано “Руською Трійцею”. Душею цієї трійці був Маркіян Шашкевич. Середнього росту, тонкий, меткий; волосся русяве, очі сині, тужні, ніс невеликий, кінчастий; лице худощаве, бліде, що виражало тугу й пригноблення — от і образ нашого Маркіяна. Він мав рідкий дар у товаришів запалити любов до рідного слова, промовити до серця, заохотити до праці. Сам був м'якого, доброго серця, в товаристві дотепний і забавний. Коли ж розговорився про українську народність, про українську мову, тоді показала вся сильна його душа: очі блиснули живо, чоло тоді приморщилось і лице набрало якоїсь грізної поваги; говорив сердечно й сильно переконував. Ось яким гарячим словом заохочував він земляків любити рідну мову:

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила, —
Чому ж мова ей не мила?

Чом ся нев стидати маєм?
Чом чужую полюбляем?

Видите отже, що Шашкевич не дармував від того часу, як його вигнали з семинарії. Можна напевно сказати, що він не достиг би пізнішої своєї слави, якщо пробував би без перерви в тім духовнім заведенню, і якщо не познайомився б із історією й мовами словянських народів. Та працював Маркіян не тільки в хосен своєї народности; він учився також для школи і в 1832 році скінчив науку філософії.

Маркіян знов у семинарії. Смерть батька.

Відбувши отже за малу провину велику кару, подався він знов о прийняття до семинарії, бо хотів учитись богословії та стати священником. І дійсно старшина духовна прийняла його знову до семинарії, коли довідалась, що він через три роки без догани жив на світі. Ледви вступив до духовного заведення, як недоля вразила його тяжким громом. Вмер його батько (30 січня 1833), і відтак мати лишилася з сиротами без усякої помочі. Деяку пільгу подавав нещасним сиротам дідич Княжого, Тадей Василевський, який над ними заопікувався й займався щиро долею Маркіяна.

Від смерти батька став Маркіян сумовитим і западав часто на здоровлю. Що весни виїздив з семинарії до села Княжого, де по смерті Симеона Шашкевича поставлено завідателем парохії Терентія Сметану, що був оженився з Юлією, сестрою

Маркіяна. Цей панотець одержував при собі також матір жени й проте тим милішим був Маркіянові побут на батьківщині.

В семинарії не міг Шашкевич розстатися із тими гадками, якими переймився тоді, коли гірко бідував на світі. Вступив отже в тісніший звязок із українським кружком і був провідником молодих товаришів у патріотичних змаганнях.

Перший літературний виступ Маркіяна.

Уже в слідуючій році (1833) доказав Маркіян, що тою українською мовою, що нею говорять хлопи, можна розмовляти з людьми письменними і в ній списувати найкращі гадки. В семинарії є такий звичай, що час від часу збираються всі питомці з настоятелями своїми в обширній кімнаті, що зветься “музей”. Тоді виступає зпоміж них один товариш і виголошує мову будьто в честь якої високо-поставленої особи, будьто по причині якого церковного чи народнього свята. Давніше виголошувались такі мови по-польськи, а часом по-латинськи й понімецьки; аж ось Шашкевич відважився перший у зборі старших і молодих відозватись по українськи. Ця новина подобалась всім вельми, і відтоді намагались деякі між собою говорити рідною мовою. В тім самім часі написав він також дуже красну українську пісню прославляючи відвагу і мужність давніх галичан, що в році 1139 мали побороти польського короля Болеслава Кривоустого. Ця пісня написана під заголовком: “Болеслав Кривоустий під Галичем”.

Вона починається цими словами:

Не згасайте ясні зорі,
Не вий вітре в низ Дністра!
Не темнійтесь красні звори,
Днесь, Галиче, честь твоя!
Гей! хто русин підлітайте
Соколами на врага;
Жваво в танець, заспівайте
Піснь веселу гура, га!

Рік опісля семинаристи хотіли звеличати письменним словом день уродин тодішнього цісаря Франца І. І знов відозвався український соловій, Маркіян Шашкевич, милою піснею в честь австрійського монарха; ось написав він відповідні стишки в рідній мові, в якій українці досі ще не заявляли свого привіту цісареві. Цей стихотвір видруковано у Львові 1835 р. під заголовком: "Голос Галичан у пресвітлий, прерадісний 66 день рождества Його імператорського величества Франца І, цісаря австрійського, короля Їх наймилостившого". Ця пісня належить до кращих між стихотворами Маркіяна. Ось її слова:

Що то за краса всім світом зацвила?
Чи сонце ясне зпід небес ступило?
Чи небо звізди на небо спустило?
Чи зоря ранком землев ся розплила?

Не сонце, не звізди, не ясна зоря то,
Народи велике днесь святкують свято.

Куди мир веселий так приквапно скорить,
В одежах святочних всякий ся являє?

Чи труба ангела світ на суд скликає?

Чи Боян віщий князям пісни творить?

Не пісня Бояна, не труба ангела,

Усердна подяка в храм народи звела.

Що то за голос світом розлягаєсь?

Чи ангелів пісня пливе воздухами?

Чи чудними море грає голосами?

Чи соловій-птиця весну розвиває?

Не ангел, не птиця піснь чудною творять,

Народи усердну молитву говорять.

Мудросте вічна, Доброто прекрасна,

Що з віку водиш світи воздухами,

Що ублажаєш народи царями,

З котрими весь рід, вся сторона щасна;

Милость безконечна, Ти жерело світа,

Ще царем Францішком в многа тіш нас літа!

Збірка народніх пісень.

Маркіян усе заохочував товаришів до невсипущого труду для української справи; радив їм записувати з уст народу пісні, приповідки й казки та пізнавати рідну мову, рідні звичаї й обичаї. Питомці горнулись до свого розумного провідника, знаючи, що без нього марна була б їх праця для добра земляків. “Руська Трійця” не загнула рук, а підносила духа своїх товаришів, бажаючи цілим серцем, щоб вони полюбили рідну мову й свою народність.

Щоб ліпше пізнати український нарід, вибрався Головацький пішки в далеку дорогу. Звидів округ стрийський, станиславівський, коломийський, а відтак удався на Угорщину, де пізнав звичаї й обичаї тамошніх Русинів. Всюди збирав він народні пісні й записував важніші прикмети української мови. Відтак Вагилевич пішов між народ, щоб його просвітити наукою; але його арештовано й відставлено під

сторожею до Станиславова. Звідси відіслано його до батька й наказано йому з цісарського уряду, щоб по селах не волочився й не бунтував народу. Оба ті молодці заявляли таку любов до народньої справи, що нераз опускали шкільну науку, щоб лишень зблизитись до народу.

Клопіт з “Зорею”.

Маркіян хотів видати книжку, що в ній крім народніх пісень находилися б стихотвори, казки та наукові розправи молодих товаришів. Цю книжку думав він назвати “Зорею”.

Але першому цензорові українському, що ним був о. Венедикт Левицький, не подобалась чиста українська мова, в якій Маркіян зладив свою “Зорю”, а ще більше незвичайною видавалась йому правопись “руської трійці”. Бо Шашкевич, Яків Головацький і Вагилевич викинули в письмах своїх букву “ір”, замість дашкованого о й дашкованого е писали і, а замість ы писали и.

Тому й рішив український цензор, що першої української книжки в Галичині друкувати не вільно. “Руська Трійця” упала на дусі; на неї звернула бачне око поліція. Ба, небавком явились у семінарії комісарі з поліції, щоб зревідувати Шашкевича, чи не находяться в нього книжки й письма заказані цісарським урядом. Комісарі перетрясли всі річи, але не знайшли нічого такого, що на нього навело б біду. На щастя книжечка Шашкевича “Руська Зоря” була в нього в кишені; а його осо-

би не тикали.

“Русалка Дністровая”.

Разом із Шашкевичем був тоді в семінарії Яків Головацький, тільки ж у науці був він два роки молодший. Вагилевич же жив на світі, бо не міг упоратись з наукою філософії, що її з великими перервами слухав через сім років. Ізза того отже, що консисторія в замірах семінаристів не добачувала нічого каригідного, то Маркіян став із Головацьким обдумувати спосіб, як би то можна довершити почате діло. Маркіянові забаглося конче видрукувати бодай частину давньої рукописи, що звалась “Зорею”. Немалу поміч у тій справі подав йому Головацький. Рік бо передше вчився він на Угорщині в Пешті, де познайомився з кількома молодими сербами. Так отже оба товариші урадили випечатати ту рукопись на Угорщині в Будимі, бо в Галичині цензура не дозволила б друкувати тої української книжки. Угри користувались тоді більшою свободою ніж другі народи австрійської держави, то ж легше приходилось видати на Угорщині таку книжку, яка деінде не побачила б божого світа.

Все ж таки треба було поробити деякі зміни в давнішій рукописі. Викинено розправу про Хмельницького wraz із його портретом, викинено й деякі стихотвори й додано дещо нового. Відтак Маркіян назвав новий збірник “Русалкою Дніровою”.

В 1836 році післав Головацький ту ру-

РУСАЛКА
ДНѢСТРОВАЯ.

Ruthenische Volks-Lieder.

У БУДИМВ.
Письмом Короля. Всеучашица Пелханского.

1837.

копись до Пешту на руки серба, Георгія Петровича. І дійсно Петрович обіцяв Головацькому зайнятись випечатанням книжечки. Коли його заходами будимська цензура дозволила Русалку друкувати, то повідомив він Шашкевича й Головацького, що випечатання її буде коштувати чотирьох золотих ринських. А що оба ті товариші не мали грошей, то треба було постаратись помочі у якогось добродія. Головацький написав лист до Миколи Верещинського, директора головної школи в Коломиї, і він обіцяв дати жадані гроші. Це був великий український патріот, що словом і ділом підпомагав всякі змагання своїх земляків.

Із видрукованих 1,000 книжечок Русалки Петрович післав у 1837 році 900 егземплярів на руки Головацького до Львова, а 100 книжечок вислав до Відня. Та от львівська цензура не дозволила Русалці бачити божого світу. Поліція забрала ті примірники Русалки, що були у Львові, а Маркіяна і його двох товаришів поставила під свій догляд. Тому в 1837 році не багато книжечок. “Русалки” розійшлося по Галичині.

Так отже за видання невинної книжечки Шашкевич діждався немало клопоту. Та коби хоч земляки були повитали радю цю першу щиро-українську книжечку! Але ж мало кому з українців припала “Русалка” до вподоби. Про це пише Яків Головацький у “Вінку”, що його уплів Іван, брат Якова, у Відні (1846 р.) “Русинам на обжинки”. Ось слова того товариша Мар-

кіянового:

“В нещасливу годиноньку вродилася тая Русалка. Замість помочі та підохочування найшлися посмішки... ба й ворогування. Показалося, що що голова, то й розум. Були такі, що радо би її витали, але не в

Сказати нам дащо о правописи сей книжочки. Хочемо зачинати, проте знати нам конче, яке теперѣшному язикуви истинное лице; за-для-того держалисмо-ся правила: „пиши як чуєшь, а читай як видишь.“ Из сего огляда приймилисмо сербское *џ* (вицу *wydzu*) и волоское *ѣ* (*аѣ, ав Erazm. Rotterd., аи, еѣ, ев*: спѣваѣ, *spiwaѣ*; душеѣ *dušѣv*) а *є* завсѣда в силѣ *je* або *ѣe* употребляем (мое, *moje* земле, *zemlѣ*, за-городе, *zahorodѣ, zahorodie.*) —

Поклони-ся Русалко наша низко Всечестному Сподареви Николѣ Верещинскому, що тебе звелѣѣ родитися, и всѣм що тя пристроѣбли гѣснями на-

Пята сторона “Русалки Дністрової”.
Частина “Передслівя”.

тім строю. Одному за це, другому за те несподоба; одному в цім, другому в тім недогода. Не взяв ворог і таких, що зовсім цуралися такою невидальщиною й бісом на неї якось дивилися.”

Відай Маркіян не догадувався такого лиха, коли свою Русалку пускав у світ з ось такими словами:

“Не журися, Русалочко знад Дністра, щось не прибрана в наряді, що його від природи й простодушного й добросердного народу твого ти приймила, стоячи перед своїми сестрицями. Вони добрі, приймуть тебе й прикрасять.”

Не всі земляки прийняли радо цей перший плід на ниві рідного слова. Так ровесники, як і старші нераз дорікали гірко Маркіянові неодному бо не сподобалась хлопська мова Русалки. Ті наруги й посміховиска з Русалки спонукали деяких товаришів Маркіяна жаліти про таку щербату долю рідної мови.

Однак Маркіян зносив терпеливо всякі незаслужені догани й наруги від своїх земляків, бо знав, що тільки та дорога, що нею він ступає, веде до гаразду батьківщини. Таж він бажав сердечно, щоб його земляки полюбили свою рідну мову і в ній набули потрібної просвіти.

Маркіян священиком. Життя на селі.

Як Маркіян скінчив науки богословії й пробував на селі у своєї родини, запрошував його Тадей Василевський, дідич сіл Княжого й Юськович, щоб приїхав до Юськович і розгостився в нього, як у сво-

їм домі. Ось слова листу Василевського з дня 20 жовтня 1837 р.: "...Запрошую Тебе до Юськович. Найдеш для себе спокійну кімнатку, книжки, папір і господаря, що буде Тобі рад цілим серцем..." Не знати однак, чи Маркіян хіснувався цими запросинами колишнього свого опікуна. Він думав тоді про свою женячку і в місяці лютім 1838 р. відбулось його вінчання з Юлією, донькою Крушинського, священника в Деревні.

Прийнявши від митрополита Михайла Левицького свячення, пішов Маркіян на адміністрацію парохії в Нестаничах, а звіттам перенісся до Гумніск. Потім дістався на парохію в Новосілках ліських у Золочівщині. Головацький і Вагилевич були тоді ще в семинарії, коли Маркіян став священником; і так Головацький був (1838 р.) на третім році теології, а Вагилевич щойно вступив у семинарію вчитися теології.

Шашкевич не дізнав на селі щасливої долі, хоч добра його жена старалася осолодити гіркі хвилі в життю; бідував тяжко і просив нераз своїх сусідів грошевої підмоги.

Маркіян захоплюється творами наддніпрянських письменників.

Тоді також немічне його тіло западало часто в недугу, а то тим більше, що він не зважаючи на крухе здоровля без перестанку віддавався наукам і писанню всіляких творів. Хотячи піднести рідну мову з упадку, звертав він увагу на Велику

Україну й радувався дуже, що там видається книжки в такій самій мові, в якій він сам зладив свою Русалку. Так дізнався Маркіян, що вже 1818 року Петро Гулак-Артемівський написав казку “Пан та собака”, що Григорій Квітка-Основяненко видав у Москві (1834 і 1837 р.) чудові свої повісти, між якими найбільше подобалась йому повість “Маруся”. Шашкевич читав думи й пісні, які видав у Харкові Амвросій Могила (1839 р.) й познайомився з “Ластівкою”, це є гарною книжечкою, що її видав (1841) Євгеній Гребінка в Петербурзі, зібравши в ній твори важніших українських письменників. Але ж найбільшою радістю зрадив Маркіян тоді, коли прочитав “Кобзаря”, це є поетичні твори Тараса Шевченка, видані 1940 р. в Петербурзі. Дух Маркіяна підносився вгору, бо він вірив, що вже не запропаستиться рідна мова, якщо на Україні такі славні письменники списували в ній свої твори.

Коли ж побратимові Миколі Устияновичеві переслав українські пісні, то писав до нього:

От так, Николаю, вкраїнські вірлята
І веселять душу й серце загрівають;
От так, Николаю, руські соколята
То в голос, то стиха матері співають.
Аж мило згадати, як то серце беться,
Коли України руськая пісенька
Так мило-солодко коло серця веться,
Як коло милого дівка русявенька...

Маркіян бажав цілим серцем, щоб Галичина в розвою рідної мови не осталась

позаду, а йшла з Великою Україною рівним кроком у просвітнім змаганню. Працював отже без перестанку й заохочував давніх товаришів шкільних служити без догани народній справі.

Останні хвили життя і смерть поета.

Але його тіло не видержало безнастанної праці: він нидів і марнів щораз більше й лежачи в тяжкій недузі, утішився тою вісткою, що дістав презенту на парохію в Золочеві. Здавалося отже, що Шашкевич перестав би бідувати, якщо тільки осів би в тім місті. Та от подобалось Божій волі, щоб він не зазнав у цім життю ліпшої долі.

В тім часі Устіянович запрошував Маркіяна, щоб для порятуння здоровля приїхав до нього в гори (до Славська на жентицю). Одначе грудна недуга щораз змагалась і вкінці Маркіян стратив зір і слух, а дня 7 червня 1843 р. вмер у молодому віці, бо ще не скінчив 32 року життя.

У Маркіяна були два сини: Святослав і Володимир. Святослав умер недолітком, а Володимир, що написав деякі красні поетичні твори, упокоївся у Львові 16 лютого 1885 року. Жена Маркіяна, Юлія з Крушинських, живе досі.*)

*) Умерла у Львові 1896 р.

2. ЛІТЕРАТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАРКІЯНА

Годиться ще бодай коротко розповісти, що Маркіян Шашкевич написав. Вже раз ми святкували пам'ять його книжки "Русалки Дністрової". Було це в році 1887, отже 50 літ по появі книжки. Написалися тоді наші вчені досить про ті часи, коли Маркіян жив, тай про нього самого і його твори. Те все видрукувала тоді газета "Зоря". А др. Ом. Огоновський написав тоді дуже гарну книжечку для народу про життя й письма Маркіяна. Ту книжечку видала "Просвіта". Цього року Товариство пригадало знов людям славного Маркіяна тай усі газети розписалися про нього. Воно добре, бо так годиться робити. Так от і ми ще скажемо дещо про твори Маркіяна, користуючись притім згаданою книжечкою д-ра Ом. Огоновського, з якої тут дещо виймемо.

Перелім у галицько-українським письменстві.

До року 1830 писав Маркіян деякі стишки по польськи. До того часу в нас у Галичині ще нікому й не снилось писати чистою українською мовою. Хоч бо на Україні видано багато книг від давніх давен, то одначе учені мужі намагались писати мовою, в якій списано церковні книги. Та мова є мертва, — нею ніхто в світі не говорить від девятьох століть. До того часу не впав і Маркіян ще на щасливу гадку, що в нас у письмі має розвиватись

Потім Маркіян зазнав уже неодну біду в життю; проте рад був звеселитись бодай згадкою про щасливий молодий вік.

В інших думках висказує поет також своє тяжке горе, особливо ж у думці “Лиха доля” жалкується, що тая доля мов гадина їдка переїла його щастя, що вчинила його серцю з гараздом розлуку.

Романтично-епічні твори.

Шашкевич став писати віршами також казку поетичну “Перекінчик бісурманський”, але не докінчив її, і нам звісна лиш одна частина того твору під заголовком “Бандурист”. Говориться тут про старого співака, що його всі в селі знають, молоді й старі, хоч він лиш часом до села заходить; коли ж завитав, то “в селі му кожна своя була хата.” Відтак розказує поет, як бандурист прийшов раз до села тяжко зажурений. Бувало йде селом весело й сміло; з хаткою, з деревцем кожним розмовляє, вдарить у бандурку, здрібненька заграє козачка чи шумку, — аж згадати мило! А тепер від чогось сумний, пісеньки не співає, з дітьми не бавиться. Коли старшина й молодь його довкола обступила, то присів він на царинці й на тужливу нуту заграв про давнину України. Сумні думки навела та давнина на нього.

Шашкевич писав не тільки милозвучні вірші; в мові звичайній, у якій наш нарід розказує собі повісти, зложив він казку “Олена” і цим писанням заявив гарячу любов до тих земляків, що їх дехто зове згорда “хлопами”. Це розказує він, як

парубок Семен женився з Оленою й запросив на своє весілля молодого пана, сина старости. Старостич вибирається на весілля, але тільки для того, щоби молоду Олену собі пірвати. Але тоді якраз на замку старостича був опришок перебраний за козацького бандуриста. Він хотів розвідатись, як би можна було найлегше напасти на замок. Той опришок чув відповідь, яку старостич дав Семенові на запросини й скоро догадався, що той пан має якусь лукаву гадку. Сейчас дав про це знати свому ватажкові, що звався Медведюк. Ватакож розділив опришків на дві часті: одна часть напала на замок, а друга прийшла в саму пору на весілля, щоб відобрати бутному старостичеві молоду Олену. “Потанцюємо з грабіжниками, вражими синами”, каже ватажок, роздаючи розкази. Опісля віддає Медведюк Семенові відданицю й не приймає ні його запросин на весілля, ні заплати за оборону молодят перед грабіжниками. “Майтеся гаразд! відповів ватажок Медведюк, “мені там (на весіллю) не бути! У вас перше пють, а потім танцюють; в нас навідворіт, перше танцюють, а потім пють... Хлопці! на коні та до наших!” — кликнув ватажок до товаришів, тай щезли...

А вжеж і ця казка, хоч і не писана віршами, є наскрізь поетична, це значить мова в ній сильна й жива, така сама, що появляється в піснях і думках. Казка “Олена” доказує також, що Маркіян добре вже пізнав селянський нарід, якщо так гарно змалював образок із його життя.

Для школи.

Коли ж Шашкевич у “Русалці Дністровій” показав велику любов до устних перекладів народу, то можна було сподіватися, що він для науки своїх незрячих братів зладив яку пригожу книжечку. І дійсно написав Маркіян “Читанку для малих дітей”. Цю книжечку надруковано аж по його смерті два рази (1850 і 1853 р.). Через кілька років уживано її до шкільної науки; опісля заступлено її іншими, менш удалими книжками. Читанка та була б довше удержалась у народніх школах, якщо автор приноровив би її для малих дітей, що починають учитися. А в тій книжечці знаходяться оповідання зі Святого Письма, повістки і красні байки.

З церковно-моральної області.

Шашкевич бажав отже своїм землякам подати просвіту в рідній мові. А що люди всяке добре діло починають у Божім імені, то задумав він своїм браттям подати Боже слово в зрозумілій мові. В церкві читається евангелію в мові мертвій, себто в мові церковно-словянській. Тої ж мови люди неписьменні в більшій часті не розуміють, і для того священник при Службі Божій поясняє в своїй науці евангелію зрозумілою мовою.

І ниці народи словянські, як москалі, поляки, чехи, вже давно постаралися про переклад св. Письма на свою мову, і відтак ту найважнішу книгу читають собі дома в родиннім крузі. Наші селяни й міщани

донедавна не могли читати св. Письма, бо не розуміли його; аж ось Шашкевич відважився переложити Євангелію на зрозумілу українську мову. Цим перекладом займався він у останнім році життя і не міг довершити цього важного діла.

Також, щоб спонукати українських священників говорити проповіді по українськи, написав Шашкевич деякі церковні науки в рідній мові.. Ці проповіді ще й тепер уважаються зовсім добрі; тільки ж їх досі не надруковано.

Для моральної науки земляків списав Маркіян також "Псалми Русланові". Ті псалми зовуться Русланові, бо Маркіян ще в школах прозвав себе "Русланом". Церковні псалми зложив був жидівський цар Давид перед 3000 роками. Наслідуючи Давида в писаннях псалмів зладив Маркіян кілька своїх псалмів заявляючи тверду свою віру. З тих псалмів довідуємося, що Маркіян не дався захитатись у своїй вірі якимись недовірками.

В обороні української азбуки.

Бажаючи піднести українську мову з пониження, розумів він добре, що в письмі треба заховати українську азбуку. Але ж найшлись тоді такі люди, що польським абецадлом хотіли обдарити українську літературу. Так Вацлав з Олеська випечатав українські пісні народні польськими буквами, а в переднім слові до польських і українських пісень домагався, щоб українці покинули свою мову і прийняли мову польську. Відтак той Вацлав з

Олеська найшов у молодім священнику Йосифові Лозинським прихильника своєї гадки.

Лозинський спонуканий своїм колятором-дідичем Гвальбертом Павликовським, написав розвідку про те, що добре було б увести польське абеткадло в галицько-українське письменство. Проти Лозинського виступив наперед Йосиф Левицький, капелян перемиського єпископа Івана Снігурського.

Також український кружок, що горнувся в семінарії коло Шашкевича, не похваляв також дивовижної новини, а діяльний цей провідник молодих патріотів написав розправу ("Азбука й абеткадло") доказуючи, що дорога, що нею ступав Лозинський, веде на чужі сильця. Коли Шашкевич виготовив цю відповідь, то студенти й семінаристи зложили дещо грошей, а Головацький поїхав до Перемишля, де (1836 р.) видрукував розправу Шашкевича в обороні української азбуки.

Рік пізніше Шашкевич виступив знов проти забаганок Йосифа Лозинського, коли він описав "Руское весіле" і цю свою книжечку надрукував у Перемишлі (1835 р.) польськими буквами. В "Русалці Дністровій" сказав Маркіян у цій справі ось так: "Найбільшою обманою, ба непрощеним гріхом у цім ділі є, що писатель, відкинувши азбуку питому руську, приняв букви ляцькі, які зовсім не пристають до нашої мови."

Переклади.

Крім цих творів зладив Маркіян ще інші писання. Між ними є найважливіший переклад староруського стихотвору (епосу) **“Слово о полку Ігоревім”** на живу українську мову. Цей епос написаний у дванадцятім столітті, отже перед 700 роками, є найбільшою окрасою нашої давньої літератури; одначе мову його трудно тепер розуміти. Маркіян хотів отже своїм землякам прислужитись таким українським перекладом, що своєю мовою пригадував би українські козацькі думи. Шкода тільки, що тої стародавньої пісні в перекладі Шашкевича досі не видруковано. Кажуть, що вона переходячи з рук до рук, десь за пропастилась.

Маркіян займався також історією рідної землі; особливо ж любив історію козаччини й подивляв величні змагання тих народніх лицарів. Відтак збирався мабуть до писання історії козаччини і справді між його паперами знайдено історичну розвідку **“О Запорозцях і їх Січі”**.

Шашкевич хотів познайомити своїх земляків з деякими красними творами чеського й польського письменства. Проте переложив цілу чеську **“Короледворську рукопись”** з **“Судом Любушиним”** на українську мову. Оба ці чеські твори дуже давно писані; кажуть, що їх скомпоновано 800 літ тому.*) В **“Суді Любушинім”** розказується про стародавні громадські по-

*) Учені доказують, що це фальсифікат.

рядки в Чехах, коли то мудра княгиня Любуша розсуджувала справу двох братів, що посварились за батьківську спадщину. В “Короледворській рукописі” знаходяться думи про славні діла чеського народу й деякі любовні пісні. Названо же її короледворською тому, бо чех Вячеслав Ганка найшов її в місті Короледворі 1817 року. Коли Шашкевич цю рукопись переложив із чеської на українську мову, післав свою працю Срезневському в Москву. Одначе вчений цей муж не видрукував того перекладу і лиш деякі частини видано в “Русалці” й “Вінку”.

В польським письменстві найшов Маркіян один твір, що базується на переказах українського народу. Це є поетичний твір Северина Гощинського, під заголовком “Zamek Kaniowski.” Польський поет малює тут живими красками повстання гайдамаків проти панів, особливо же розказує про різню в Умані на Україні. Це повстання змалював також Тарас Шевченко в “Гайдамаках”. Частину того польського стихотвору переложив Шашкевич на українську мову, а відтак у львівським часописі “Основа” видруковано 1870 р. один уступ із цього перекладу.

Маркіян звернув ще увагу на сербські пісні. Ці пісні своїм складом є в дечім подібні до українських народніх пісень і визначаються милозвучною мовою. В Русалці і в першій часті “Вінка” знаходимо кілька сербських пісень переложених Маркіяном на українську мову.

Шашкевич став писати ще деякі інші

твори, але в короткім своїм життю не встиг довершити всього того, що загадав зділати в хосен своїх земляків. Але кожний признасть, що він у кількох роках поклав засновок до просвіти в рідній мові.

* * *
*
* * *

Згадка про Володимира Шашкевича.

Маркіян Шашкевич мав двох синів: Володимира і Святослава, який помер скорше чим батько.

Володимир Шашкевич (1839-1885) захоплений ідеями свого великого батька, начитаний у знаменитих творах європейської літератури, вніс у працю молодих ідеалістів шістьдесятих років багато одушевлення. Для пояснення треба згадати, що зрив галицьких українців, викликаний 1848 року знесенням панщини, тревав коротко. Під впливом політичної реакції в Австрії огорнув дух зневіри провідників українського народу. Зате москвофілство стало щораз більше находити приклонників під стягом Погодіна. Мав передчуття Маркіян, коли в "Веснівці" висловив побоювання, що вихри й морози можуть звалити ніжну цвітку української літератури. Дунув студений морозний подув із півночі і вмовкли весняні птиці. Щойно в шістьдесятих роках, із приходом до Галичини поезій Шевченка, спалахнуло наново полумя національного й літературного руху і загоріло ясним широким вогнем.

Щоб оживити літературне життя та

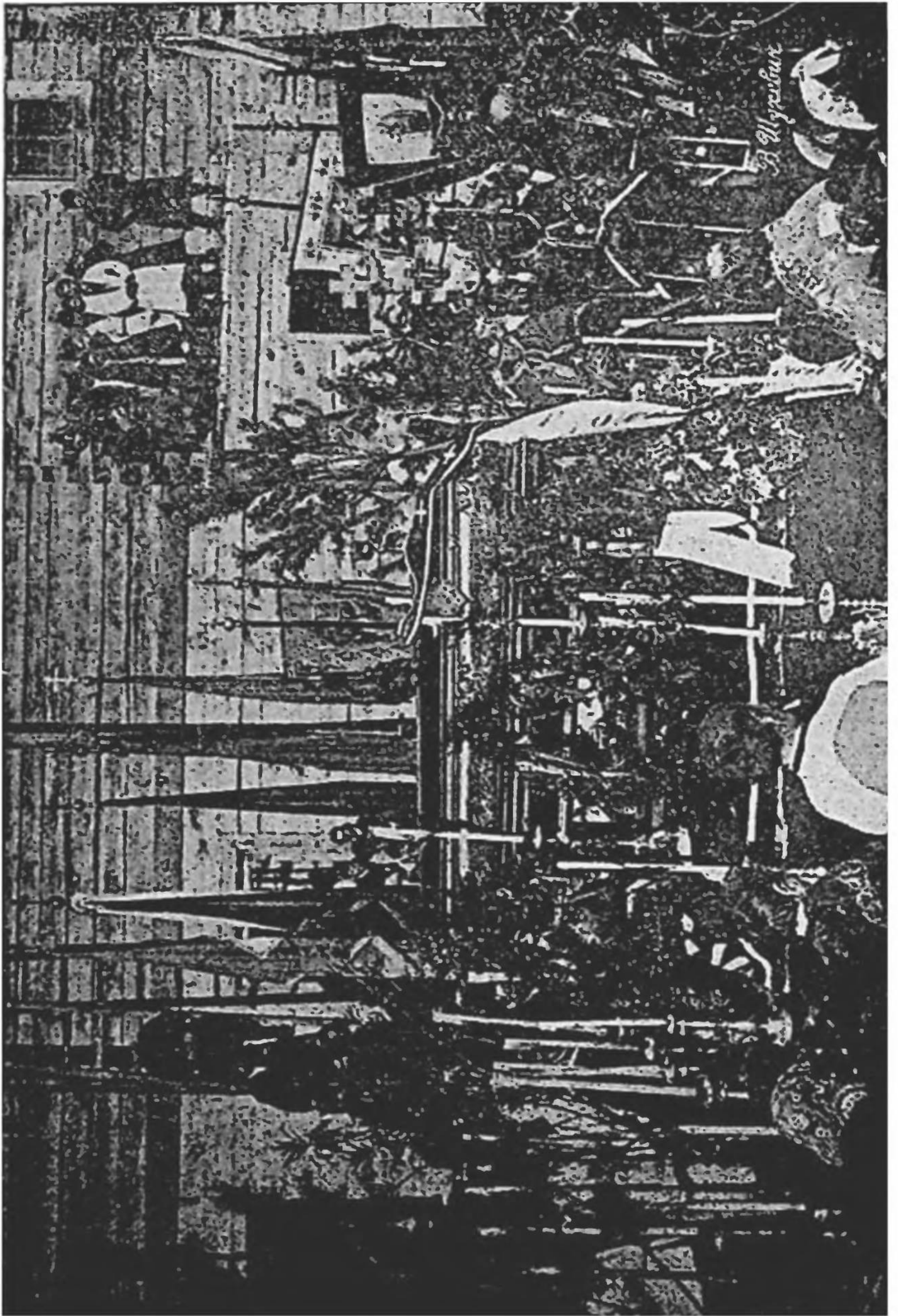
привернути народній мові її права, розпочала університетська молодь видавати часопись “Вечерниці” в 1862 р. Її редагував Федір Заревич, а помагав йому Ксенюфонт Климкович та Володимир Шашкевич. Ту другу “руську трійцю” і її ідейних товаришів, що взялися на народній основі розвивати рідну мову й письменство, називають “народовцями”. З упадком “Вечерниць” відтак “Мети” і “Ниви” став сам Володимир Шашкевич видавати 1866 р. тижневик “Русалка”. На жаль ті всі видаництва не виходили точно й упали. Причиною була недостача потрібних засобів а також невелика старанність у видаванню. Володимир Шашкевич писав сумні ліричні поезії повні скарги на бездольне життя, що зложилися на збірку “Зільник”, а також драматичні твори (Сила любови, Тимко Хмельницький) та оповідання (Пімста та великодушіє).

3. ПЕРЕВЕЗЕННЯ ТЛІННИХ ОСТАНКІВ МАРКІЯНА ДО ЛЬВОВА

(Народна Часопись з 4. XI. 1893, ч. 239)

Подавши вчора коротенько вістку про перенесення мощей незабутнього Маркіяна з Новосілок на дворець залізниці в Задвірю, подаємо тепер ширший опис цього величавого торжества, опис його других похоронів при великім здвизі народу.

Торжество в Новосілках 31. жовтня 1893 р.

День був чудовий, погода гарна, мов у літі. Вже досвіта почали громадितись селяни в святочних одежах із близьких і дальших громад пішки й возами, а коло 8-ої години стали надходити процесії зі священниками з околичних сіл і збиралися на кладовищі положенім на пригірку за селом. Там у присутности повітового лікаря відкрито гробницю, в якій стояла домовина Маркіяна побіч домовини пізнішого пароха Новосілок, Грабянки і чотирьох інших.

Домовина Маркіянова зроблена з соснини, була зовсім здорова, а коли її відчинено, мощі держались ще вцілости. В домовині була воскова кадильниця і хрест. (Один старенький парохіянин нагадав, що пок. Маркіянові дали воскову кадильницю і восковий хрест, — коли тимчасом бл. п. Грабянці вложили бляшану кадильницю — і так сконстантовано ідентичність особи.) Тлінні останки Маркіяна зложено з деревляною домовиною до металевої. О годині 9-ій розпочав бузецький декан о. Словицький з духовенством панахиду, а о. Д. Тянячкевич виголосив краснорічive надгробне слово, котрого глибокі гадки порушили неодно серце до поважної задуми і в неоднім оці витиснули щирі сльози.

По панахиді, при гарнім співі львівських питомців, рушив похід із кладовища до села віддаленого пів кільометра. По обох сторонах дороги творили парубки й

дівчата живописний шпалір, а серединою ступав похід, що збільшувався щораз напливаючими масами народу. Домовину несли напереміну селяни і священники, за нею поступали відпоручники народніх українських товариств львівських, посол Барвінський, др. Савчак і о. Чапельський, які при вході до села взяли домовину на свої плечі й віднесли аж до приладженого на ту ціль катафальку.

Коло нової, ще недокінченої церкви, є широка площа; тут уставлено украшений цвітами і сосниною престіл, катафальок, проповідницю і крилос. Народу зібралось тут більше як три тисячі. О годині 10.30 почалася Служба Божа, до якої стануло 12 священників з унівським деканом о. Левицьким і з двома діяконами, а по скінченій Службі Божій виголосив о. Ем. Дольницький із Ріпнева проповідь про значіння й заслуги М. Шашкевича, як священника й українця. Його кінцеві слова були: "Нехай дух безсмертного Маркіяна буде завдатком спільного обіту, обопільної присяги поміж Христом і Україною, вірою і свободою, церквою і вітчиною, священством і народом!" Кількатисячна громада вірних вислухала її з напруженою увагою. На людях всіх малювалась вдяка для безсмертного Маркіяна, що воскресив галицьку Україну, а з уст неслась тиха молитва до Всевишнього за упокій душі того, що його тлінні останки стояли перед їх очима.

До парастасу стануло відтак 35 священників, а коли понеслось зворушливе "Віч-

ная пам'ять", всі присутні перенялись тою глибокою вірою, що пам'ять Маркіяна не вигасне в українських серцях, бо його ім'я вже пішло в маси народу.

По скінченім богослуженню промовив від делегатів українських товариств посол **Ол. Барвінський** і в дуже гарній мові звеличав пам'ять бл. п. Маркіяна. Між іншим сказав таке:

"Хоч з німічного тіла Маркіяна остався лиш порох, то дух його безсмертний витає між українським народом. Зерно кинене на несправлене поле видало гарні плоди, хоч тут і там терня й бур'яни пригломшували ту ниву, хоч між пізнішими сівачами було чимало таких, що рідну словесну ниву закидали кукілем і всяким хабаззям. Нині українською мовою розмовляють не тільки селяни й міщани, але рівно ж полюбили українську мову й інші верстви українського народу. Українська мова нині так само мило звучить в устах селянина, як інтелігента. То не трійця молодців трудиться на ниві української літератури, але сотні письменників, а українське слово в сотках тисяч книжок доходить і під курні стріхи, — українське письменство живе, розвивається щораз краще й буйніше, дарма, що й нині є такі нерозумні, що радять нам покинути свою гарну мову, а прийняти чужу, незрозумілу московщину. Нині українська мова гомонить і в церкві, здобуває собі щораз ширше поле і в школі і в уряді і в прилюднім життю. Нині кожний з нас повинен гордитися іменем українця та всюди і в слові

і в письмі вживати своєї рідної мови. Нині вже не горстка молодців трудиться потайно для науки і просвіти українського народу, а публично численні українські товариства видають сотки тисяч українських книжок, щоб наукою і просвітою довести зубожілий із темноти і несвідомости український нарід до кращої долі. А перед у цілій тій праці народній веде наше товариство “Просвіта”, якого філія каменецька дала почин до величного походу Маркіянового.

Оце чудо пробудження українського народу з вікового просоння вдіяв Маркіян Шашкевич милозвучною, чародійною українською мовою. Він вчинив, що

“Трупи встали й очі розкрили
І брат з братом обнялися
І проговорили слово тихої любови.”

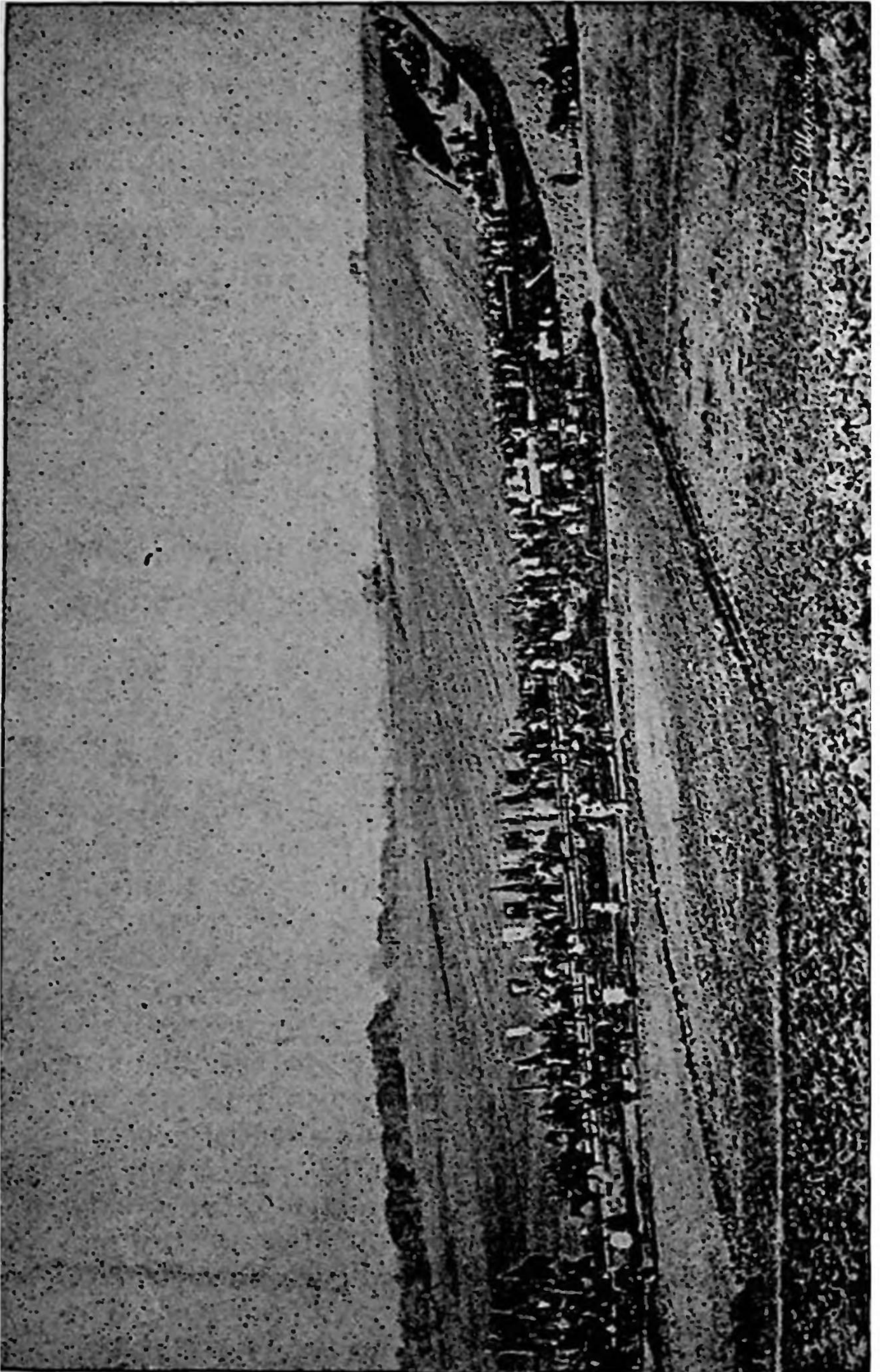
Українською мовою видобутою зпід сільської, курної хати вдунув Шашкевич живого духа в сонного велитня, воскресив український нарід до нового життя, покликав до праці поруч із іншими народами, показав, що український нарід жив і має право розвиватися як окремий, самостійний нарід.”

Бесіду свою закінчив він таким зазивом: “О, безсмертний Маркіяне! Нехай твій світлий дух витає між українським народом, нехай будить сонних, загріває рівнодушних, освічує несвідомих і незрячих — і буде провідною зорею на шляху народньої праці. Коли ж нині стоїмо над цею домовиною, зложім тут присягу, що так,

як безсмертний Маркіян, так і ми не збочимо з простої дороги, ним указаної, що українська мова, українська народність, просвіта і добро українського народу будуть метою наших змагань, наших заходів і дбалости.”

Похід до стації в Задвірю.

О годині пів до другої двигнувся похід до залізничої стації в Задвірю. Наперед їхала на конях бандерія парубків (80 чоловіків), які мали через плече барвінкові вінці, а в руках синьо-жовті хоруговки. За бандерією ступали братства церковні з осьми громад в сто хоругов церковних, відтак духовенство з трьох деканатів під проводом деканів бузєцького, унівського і холоївського, а за ними хор питомців і церковних півців. Два хори на переміну співали. За тим домовина вложена на пірамідальнім возі, застеленім килимами й укрáшенім фестонами з зеленого барвінку, який тягнули три парі волів прибраних барвінковими вінками. (Ці воли віддав до диспозиції комітету похоронного п. Богдан, властитель більшої посілости в Новосілках). Попереду й поза домовиною йшли селяни, а перед домовиною несли 3 делегати новосілецької громади величавий барвінковий вінок із синьожовтими лентами й написом: “Славному парохови — громада Новосілки”. Перед вінком поступав начальник громади п. Пилип Романишин, а безпосередньо за громадою львівські делегати й численно зібрані пані. Похід, що тягнувся мало що не два кільоме-

три, замикало около 40 возів, що ними прибули селяни з дальших сторін. Цілий похід поступав у незвичайно взірцевім ладі і представлявся вельми живописно й величаво.

На границі громади Новосілок промовив начальник громади п. **Пилип Романишин** і теплими словами висказав жаль, що громада тратить дорогий скарб, тлінні останки свого пароха, який так щиро й гарячо трудився для громади й її добра дочасного та вічного, який підніс до слави і значіння погорджену давніше українську мову хлопську, і як **Мойсей** вивіз Ізраїля з неволі, так **Маркіян** вивів український нарід із неволі темноти. “Прощай же нам наш дорогий і безсмертний **Маркіяне**, закінчив бесідник, — дух твій нехай витає між нами й закріпає всіх українців до праці для свого народу!”

Коли ж похід дійшов до стації, делегати зі священниками віднесли домовину до вагону, а по відправі панахиди промовив голова каменецької філії о. **Михайло Цегельський**. **Бесідник** підніс значіння цього торжества і значіння **Маркіяна** для українців, подякував духовенству й народові за ту останню прислугу віддану генієві України й попрощавши тлінні його останки, передав їх делегатам Головного Виділу “Просвіти.”

Годиться тут згадати, що крім виділу філії каменецької з головою о. **Цегельським** причинились дуже много до величавости цього торжества всенароднього о. **Зельський** з **Милятина**, що разом з незви-

чайно гостинним приходником новосілецьким о. Рожевським перевели цілу організацію цього славного всенароднього свята в Новосілках. Належитья також щира подяка і питомцям, які гармонійним співом причинились до звеличання цього свята. Проф. Шухевич зі Львова робив у різних хвилях цього торжества фотографічні знимки.

На Підзамчу.

Делегати львівські поїхали з домовиною до Львова. А там на дворці Львів-Підзамче і здовж Жовківської вулиці тисячі-тисячі народу, що вийшов стрічати свого Пробудителя, віщуна кращої долі. Була там і рідня Маркіянова і депутації з вінками і представники всіх українських товариств. Ой, правду казав тоді у своїй промові заслужений голова “Просвіти” о. **Омелян Огоновський**, що “такого величавого свята не було ще на галицькій землі”. Він говорив на дворці на Підзамчу приймаючи тлінні останки Маркіяна іменем Львова:

“Дорогі Браття! Маркіян дав почин до нашого відродження просвітнього й національного, — але він жив дуже коротко й не міг довершити свого діла. В життю бідував він гірко, і в одній пісні сказав, що мраки лихої долі ще над його гробом повиснуть. І справді, ті мраки вкривали ще довго гріб Маркіяна. Українці не зуміли ще переймитись ідеалом свого будителя. Аж ось настав рік 1848 і галицькі патріоти стали знову горнутись коло народнього прапору, що його вперше підніс

угору Маркіян Шашкевич. А коли кілька літ опісля стали знов стелитись студені мраки по нашій батьківщині, то розвіяв їх легіт, що повіяв із України від животної музи Тараса Шевченка. Аж тоді зрозуміли ми слова нашого Кобзаря, що добро найкраще в світі — то братолюбіє! І стали ми братами колишніх панщизняних хліборобів, і відтак помагаємо довести до пуття те велике діло, що його розпочав Маркіян Шашкевич.

Маркіяне! Славний наш Маркіяне! Глянь на нас, твоїх земляків, що приходимо віддати честь твоїм заслугам! Від тебе то переймили ми народній ідеал і не покинемо його вже ніколи! Ми галицькі й буковинські українці, завдяки твоєму починові стали вже тямущим народом, що враз із українцями живучими за кордоном прямуємо до одної мети змагань суспільно-національних. Тепер розвиваємо даліше колишню свою стару культуру, що занепастилась тяжкими невзгодинами віковими. Тому то 50-ті роковини смерті Маркіяна є сьогодні таким величним святом народнім, якого ще не було в Галицькій Україні, а нинішній похоронний похід — це похід справді тріумфальний.

Скрізь сьогодні в Галичині лунає грімкий клич: Честь пам'яті Маркіяна Шашкевича — честь пам'яті чоловіка, що віщим духом своїм відкрив і бистрим поглядом промостив, а тепленьким чуттям свого серця і глибоким пересвідченням указав той певний шлях для свого народу — шлях, що мусить довести український на-

рід до бажаної мети, до сили й чести народу великого — до поважного становища його серед народів братніх словянських і народів Європи.

Дорогі браття! Тлінні останки Маркіянові, що їх зложимо на кладовищі цієї столиці, будуть нам талісманом у дальшому нашій змаганню до суспільно-народного добра. Відтак могилу Маркіянову будемо навідувати в добрій і лихій годині, будемо її вкрашувати народними незабудьками, — бо вона буде найдорожчою скарбницею народних святощів.

Якщо Маркіян, перший наш громадянин, що поклав своє життя для добра батьківщини, — то ми, дорогі браття, навчимося від нього трудитись для народу з саможертвою. Ідімо слідом за першим нашим будителем, що з темряви й манівців випроводив нас на простий, широкий шлях. Ідімо слідом за Маркіяном, бо вже поблагословилося у нас на день ясний, — бо з нами Бог!"

По промові почесна сторожа студентів із "Ватри" винесла домовину на майдан перед дворець і склала високо на возі, прибранім килимами й вінками. Віз тягли три парі волів.

Похід на Личаківський цвинтар.

Митрополит Сильвестер Сембратович відправив панахиду і під голосні звуки "Вічная память" похід рушив вулицями Львова на Личаківський цвинтар. Господи, то був не похоронний похід, то був справжній тріумфальний візд! То галиць-

кі українці провозжали свого сина, що навчив їх любити понижену хлопську мову, що попровадив їх під сільську стріху й казав пригорнути до себе “меншого незрячого брата”.

Спис депутацій.

(“Нар. Часопись” з 5. XI. 1893, ч. 240).

Для доповнення образу похоронного у Львові подаємо спис депутацій, що йшли в поході. Розуміється годі всі подати, бо їх у великім натовпі трудно було зчислити.

Отже попереду ступали церковні братства з хрестами й хоругвами. За ними йшла молодь учительської семинарії під проводом професорів-українців. Відтак ступала молодь реальної школи, а окрема її депутація несла вінок. Потім слідувала молодь “руської академічної гімназії” з вінком і учителі з директором Харкевичем. Дальше хор учеників української гімназії й учительської семинарії. За шкільною молоддю розмістились депутації й відпоручники з усіх закутин Галичини.

Перша депутація, що полонила очі всіх, були гуцули зпід Черногори. В оригінальних своїх строях несли вони вінок “Від Русинів зпід Черногори”, увитий з жерепа заходом о. Коржинського. За ними несли вінок відпоручники читальні в Настасові, Українці з Золочева, опісля йшли депутації селянські з Дідилова і Задвіря; вінок “Від Мелянії і Єлени — своєму дяді”, депутації з Довголуки й Красного; вінок “Від Александра”; депутації зі Скваряви, Белз-

ця, Залуки, Лопатина, Руденка ляцького; вінок “Від Теодора — дорогому стрийкові”; депутації з Новосілок, Запитова, Сосонки, Риманова й Убиня; відпоручники читалень у Крехові й Мацошині; поодинокі селяни з жовківського, равського і сокальського, болахівського і долинського повіту; потім депутації з вінками міста Калуща й Самбора і представники українські в Сяноці. А за ними на причуд гарний вінок увитий із зелені й візитових карт “Від Підгірських Русинів” несли жінки зі стрийського повіту. Око не могло налюбуватись красою того вінка, а ще більше манили його козацькі шапки, що їх убрали відпоручниці українок Підгіря. За вінком поступало тридцять пань зі Стрийщини. Далше несено великий вінок від українських товариств зі Стрия в супроводі д-ра Олесницького, Тишовницького й селянина Скоблика як представників “Підгірської Ради”; Могильницького й селянина Берника як відпоручників “Про світи”; д-ра Озаркевича, Скислевича, Мазяка й інших, як репрезентантів “Міщанської Бесіди”; проф. Вахнянина, о. Бобикевича й Лукашевича, як представників “Касина” і Дубравського, о. Федусевича й Масляника як заступників “Руської Бурси”. Крім того явилася репрезентація ради міста. Взагалі зі Стрия явилось більше як 100 осіб.

За стрийськими українцями йшли поодинокі депутації Підгіря, як ось наприклад з Угерська, Лисятич, Тейсарова, Синевідська вижнього й нижнього, опісля з Да-

шави, Лукавиці і т. д. Потім ішла депутація з Комарна, Красова і других місцевостей. Далі кільканадцять жінок з Бережан з вінком від “Клубу бережанських русинок”; львівське ремісниче товариство “Зоря”; вихованці Інституту Василянок з вінками від яворівського і львівського заведення, депутація яворівського товариства “Гаразд”; відтак кандидатки українки учительської семінарії з вінком і цілий “Львівський клуб Русинок” в комплекті, також з вінком. Далше двадцять кілька представників з вінком від українських товариств Перемишля, члени “Академічного Кружка” і члени “Академічного Братства”; члени камінецької філії “Прогресу” з вінком під проводом судді Л. Герасимовича; вінок артистів української сцени і цілий персонал; відпоручники українських товариств Тернополя з вінком і вінок українських товариств зі Станиславова в супроводі поодиноких репрезентантів.

А за цими йшли ще різні депутації галицькі, заки можна було дібратися до представників “зеленої” Буковини. Гарний вінок з написомна лентях: “Народні товариства буковинської Руси — Віщому Генієві, пробудителеві Руси” несли посли Пігуляк; д-р Смаль-Стоцький і д-р Мількович... За буковинцями несено вінок від львівських українських народніх товариств у супроводі репрезентантів “Наукового Товариства ім. Шевченка”, “Народньої Ради”, “Руської Бесіди”, “Товариства Педагогічного”, “Бояна”. Потім ішли з вінками:

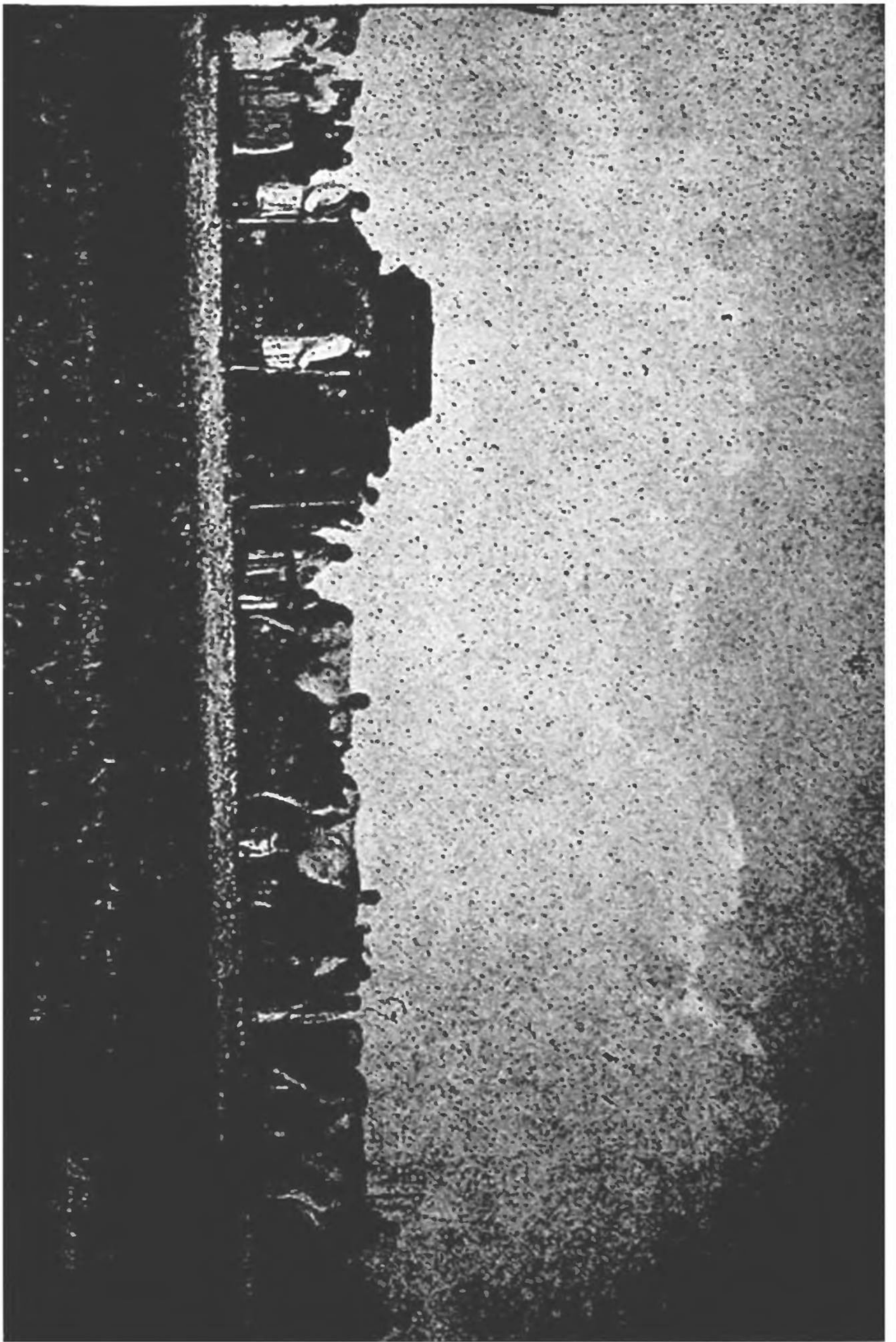
виділ інституту “Народній Дім”, виділ “Галицько-руської Матиці”, “Общества Качковського”, а даліше питомці духовної семінарії з хором і понад 100 священників в ризах з Митрополитом. Далі родина і непроглядні маси народу. Яка гордість була зі всіх облич, якою радістю горіли їх очі, яку силу чули вони в собі!

На гробі.

У брамі цвинтаря взяли домовину на плечі священники, відправили панахиду і на гробі від духовенства промовив ректор духовної семінарії о. Мриц, а від усього громадянства посол Юліян Романчук. Ось його прашальні слова:

“Кілько то надій зложили ми в останніх роках у могилу! Перед очима пересуваються бліді тіні Володимира Барвінського, Корнила Сушкевича, Олександра Огоновського, Юліяна Целевича, яких ми немов ще вчора на це саме місце, де стоїмо тепер, відпроваджували з мутною від сліз зіницею. А там ген у Хирові, Станиславові, Ряшеві й даліше й даліше кілько то свіжих іще могил чорніє, кілько в них сердець лежить студених, що недавно так гаряче били для нас! Кілько сили перед часом пропало, що тепер так дуже, ах дуже українській родині придалася б!

Але нині не така хвиля, щоб сумом наповняла наше серце, хоч стоїмо також при домовині над отвореним гробом і складаємо в той гріб найдорожчий наш скарб. Ті струї сліз, що належаться цьому любимцеві, цій рано згаслій надії й цьому

батькові мільонів українських сиріт, — виплакала українська родина ще перед 50 роками й через 5 літ дальших, коли прийшла до повного пізнання своєї страти. Нинішня хвиля — світла й велична, де та родина свому найліпшому членові віддає честь і подяку, на які її убогу стати.

Утішився б Ти, Маркіяне, якщо нині став би тут між нами, і глянув довкола себе й пустив свої очі-соколи широко по українським краю й побачив всюди українське життя, й почув усюди українську мову й пісню і переконався б, що не даремні були свої труди, не шалені твої думки, що той давно погребаний український нарід не то, що встав із гробу, але й нема нині сили, яка б його назад у гріб вложила. Правда, що й змарилося б твоє чоло, коли б ти побачив, що не одна праця йде марно, не один цвіт нищить мороз і вихор, не одну билинку підідає червак, то знову як дехто з тих, що має твоє ім'я на устах, зневажає тебе своїми ділами.

Але глянувши знову на широкі ряди твоїх щирих поклонників, що йдуть і хочуть далі йти шляхом тобою вказаним, і зміривши ще раз дотеперішню їх працю, око твоє знов заясніло б зірничкою й ти огорнувся б зоряною свитою тихомиря, й надія звеселила б твоє серце.

Складаючи твої мощі, Маркіяне, в цю нову могилу, хочемо тебе мати між собою. Ми будемо сюди до тебе приходити, твоїм духом закріватися, твоїми думками перейматися, твоїм спомином у наших змаганнях утверджуватись. А хоч би, як ти

сказав у своїх Псальмах, прийшли на нас злидні і світ на нас ворогував, нуждою на нас ударено й вирвано нам очі, — то не возьмуть нам милости (любови) до свого рідного й віри в будучність нашу не возьмуть, бо руське нам серце тай віра руська”.

4. ЮВІЛЕЙНІ ОБХОДИ І КУЛЬТ МАРКІЯНА

Так похоронили мощі Маркіяна, але не похоронили, не придавили тяжким каменем його духа. Ні, той дух, його віще слово овіяло теплим весняним леготом грядучі покоління, зродило на українській ниві щонайкращі квіти, що ось зібралися над новою гробницею ніби відновити святочну присягу: жертвуємо для народу майно і кров, і боротись будемо за його талан і долю аж до загибну (“Діло”).

Концерт і комерс у честь Маркіяна

Того дня ввечір (31. X.) відбувся й дуже гарний концерт, на якому палко й поетично промовив наш поет і маляр Корнило Устіянович. У своїй промові виразив такий заклик до всіх українців:

“Ми браття, ми наслідники Маркіяна, здобули для погордженої хлопської мови право горожанства між українцями і в цілому краю розвинули ми наше рідне слово в усіх галузях людської думки. Словесність наша, що перед пятьдесяти роками

журчала малим потічком і кількома ще меншими допливами, шумить нині широко й глибокою струєю поважної ріки. До нинішнього покоління, до внуків доби Маркіяна належить здобути для неї узнання цілого світу.

Любіть же її, любіть цю мову Маркіяна, памятайте, що поки вона держиться народу, доти буде, як той Атляс непобідна, а згине, як він, якщо відцурається матері-землі.

Не зражайтеся ні противностями, ні злобою, ні тиранією, а з прапором Маркіяна в руці йдім сміло й витревало все вперед, усе вгору до мети, до ідеалу, з кріпкою вірою в будуччину, бо як каже великий поет:

Хоч молот як ціпко кайдани кує,

Є сила на силу, що їх розібе!

Молоток кує, розкує обух,

А сила над сили усі — людський дух!"

По концерті в честь Маркіяна відбувся в салі "Фрозіну" комерс (святочна перекуська), в яким взяло участь кілька сот добірного товариства, мужчин і женщин, місцевих і приїзших. Настрій панував щирий, хор під диригентурою Остапа Нижанковського співав гарно українські композиції. З бесід виголошених на комерсі були замітніші: промова буковинського посла Пігуляка, в якій висказав радість із сильно розбудженого патріотичного почуття галицьких українців, про що посвідчила величава маніфестація в честь Маркіяна і запевняв, що й буковинська Україна, що почитає будителя націо-

нального, бажає щиро єдності і спільності з галицькою Україною; далше промова посла **о. Січинського** виголошена у відповідь послові Пігулякові, що галицькі українці бажають сердечно такої тісної єдності і в програмі українців повинна навіть ясно стояти злука галицької, буковинської й угорської України в одну політичну цілість; опісля промова д-ра Савчака, в якій підніс заслуги всіх тих, що піднялись діла віддати честь Маркіянові й причинились до того, що Маркіянове торжество стало такою величавою маїнфестацією, справді всенародньою. Підчас комерсу устроєно складку на намогильний пам'ятник для Маркіяна. Панна Орися Герасимовичівна з п. Корнилом Устіяновичем зібрали на ту ціль між гостями досить поважну суму 120 зол. ринських. (Кінець тексту "Нар. Часописи").

*

Та не тільки Львів мав таке велике свято, мала його вся Галицька Земля та й Буковина, бо скрізь по селах та й по містах поминали Маркіяна богослуженнями, концертами, відчитами, щоб показати, "яка мила Богу й людям чесна служба своєму рідному народові, хоч за неї приходиться не раз приймати й терновий вінець, замість лаврів." За почином "Просвіти" склав нарід жертви на гробницю й на пам'ятник, який поставили 1906 р. коштом 2,590 корон. В могилі спочивають тлінні останки Маркіяна, його дружини, що померла 1896 р. й сина Володимира (†1885), — їх перенесено туди 1908 р.

Століття уродин Маркіяна. Львів.

Року 1911 обходжено у Львові величаво 100-ліття уродин Маркіяна 5. листопада. Почалася на Святоюрській площі при здвизі поверх 20,000 народу. По Службі Божій митрополит А. Шептицький в оточенні духовенства і делегатів установ посвятив пам'яткову таблицю вмуровану в стіну храму праворуч входових дверей, а відтак рушив похід на Личаківський цвинтар. Попереду орхестра з Малехова, відтак у карних рядах львівські й краєві Соколи та Січі із прапорами й музикою, шкільна молодь, учителі, делегатів поверх 11 соток і 350 вінців від товариств краю і Львова, питомці духовної семінарії, духовенство, процесії львівських та підльвівських церков, а далі море народу. Такого походу Львів ще не бачив. Ті, що були свідками подібного походу 1893 р., крізь сльози радості говорили про скорий зріст національної нашої сили.

На цвинтарі по панахиді промовив митрополит Шептицький глибоку думками проповідь :

“Рідко кому дане в довгі літа по смерті збирати довкола свого гробу представників цілого свого народу. Великі заслуги, великий талант, навіть великі діла на те не вистачають. І великих людей могили коротко по їх смерті присипує порох забуття... а цеї могили не забуде нарід довгі століття, бо збирати його буде біля неї велика ідея, що перед роками була могутчим товчком цілого нашого відродження,

а днесь є для нас і навіки остане криницею живої цілющої води, що зрошує лани нашого церковного і народнього життя і все відсвіжує зелень надії на будуче... В українськiм патріотизмі галичан мало історичних традицій, мало державної політичної гадки, але зате визначне, характеристичне, елементарне стремління: в народ! Всі маємо те переконання, що люд — це наша сила, що праця для нього — наше завдання, що його добро — наша будучність... В народ — із кожним днем більше стає прапором українського духовенства. Йти в народ, щоб його підносити, боронити, просвічати, щоб його спасати, за нього вмирати, це наш ідеал. Це праця духовенства...”

Другого дня, в понеділок, 6. листопада, відкрито памятну мармурову таблицю вмуровану ліворуч дверей семинарської церкви св. Духа, на якій було написано: “У сім храмі молився за відродження руського народу Маркіян Шашкевич.” На Службі Божій виголосив прекрасну ювілейну проповідь ректор духовного семинаря, о. Др. Йосиф Боцян. Закінчив її цими словами:

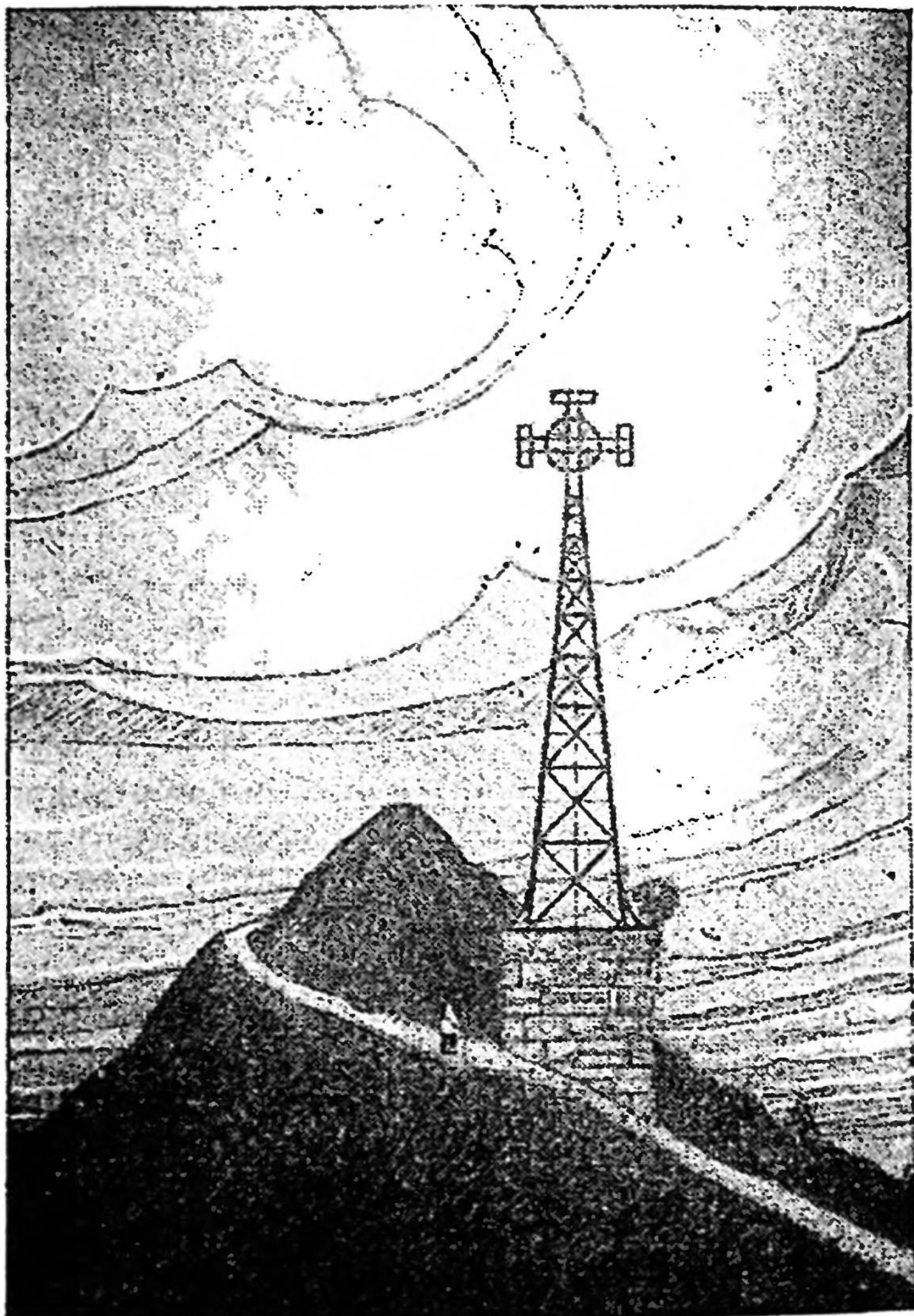
“Жива віра в Бога зродила в серці Маркіяна непохитну віру в непропащу силу живучого народу в його велику будучність і викресала з неї ту чудотворну енергію, яка розбудила приспані українські серця і з каменів здвигла дітей Авраамових. Вона справила нас із бездорожжя на простий шлях питомого життя і своєї рідної культури, з якого ми вже не зібемося, а буде-

мо вже ним простувати у безвість віків на добро і славу нашої України. Від Маркіянових часів до нас нині ще далеко до сотки літ — час у життю народу дуже короткий — а вже всюди кругом себе бачимо плоди Його віщого посіву. Мов з євангельського гірчичного зерна виросло з нього вже нині велике, як підлиські дуби, дерево народньої культури й сили. Воно запустило глибоко коріння у свідомості свого народу й росте назустріч цього Маркіяном вижиданого дня, коли “свободоньки сонічко заблісне”. Честь тому, що перший своїм духом його засадив і трудом підливав.”

Учасником того торжества був і автор цих стрічок, який бачив захоплення питомців кличем Маркіяна: “Дайте руки, юні друзі”, що його відспівав славний хор Богословів. По промовах слідувала заява питомців, що зібрали між собою на стипендійний фонд між собою 5,000 корон.

Свято в Підлиссі.

В тім часі заходом “Комітету Маркіянового свята в Підлиссі” здвигнено з народніх жертв пам'ятник на Підлисецькій або Білій горі. Висипано високий курган, а на нім поставлено залізний хрест 25 метрів заввишки, посвячений 29 жовтня 1911 року. В той день правило Службу Божу 12 священників, а співав хор 250 людей. 15 тисяч Маркіянових поклонників вкрили тоді Підлисецьку Гору Білу. Хор питомців львівської духовної семінарії відспівав па нахиду за душу Маркіяна. Між промовця-

**Памятник Маркіяна
на Білій Горі в Підлиссю**

ми виступив і о. Володимир Кальба (†4. XI, 1912 р.), парох Соколівки, головний організатор і голова Комітету з отсим словом: “Цей пам'ятник нехай нам усе, як нині, нагадує імя й ідею Маркіяна. Отся гора з пам'ятником Маркіяна нехай стане посестрою Тарасової могили й сюди нехай спішить кожний зачерпнути віри й надії в кращу долю народу. Високо піднесене знамя хреста най благословить увесь український нарід дійти через хрест до воскресення.”

В листопаді, 1911 р., заснувалося Товариство ім. М. Шашкевича в Золочеві під проводом о. В. Кальби. Його завданням є консервувати і збирати пам'ятки, що відносяться до життя й культу Маркіяна, берегти його пам'ятник на Білій Горі й устроювати там рік-річно краєве Маркіянове свято. Воно дало також почин до улаштування Шашкевичівських свят і концертів по всіх читальнях у краю. Воно зайнялося викупом Білої Гори й купило дім ім. Шашкевича в Золочеві. Його органом став 1931 р. кварталник “Шашкевичівські Вісти” під редакцією д-ра Теодора Ваня.

Голоси учених.

Вкінці згадаю, як оцінює виступ Маркіяна великий наш письменник Іван Франко, а також новітній історик проф. Микола Чубатий.

Франко пише: “Про життя та писання Маркіяна Шашкевича писано вже досить багато, то я й не буду розповідати ширше

ані про нього, ані про його товаришів, та скажу тільки дещо найважливіше. Всі ті, хто знав особисто Шашкевича і пам'ятав ті часи, коли появилoся його писання — чи то друком, чи в відписах, — стверджують згідно, що вони робили дуже велике вражіння, були немов блискавка серед темної ночі. Ми нині читаючи небагато Шашкевичеві писання, не дуже розуміємо той запал, із яким говорять про них тогочасні русини. Але треба взяти на увагу тодішні відносини, то побачимо, що Шашкевич побіч гарної народньої мови, щирого та сердечного тону, мав у своїх писаннях іще щось, чим мусів подобатися і чого не було в жадного з його товаришів. Він мав відвагу й дар висловити виразно, а бодай для тогочасних прибитих русинів досить зрозуміло все те, що їх боліло, чого вони бажали й чого надіялись. Він знав ту тугу, ту зневіру, яка тоді мусіла нападати кожного русина і чорною хмарою застелювати перед ним небо. Та він не гнувся під вагою тої долі. Він чув гордим, гарячим серцем те, що писав у листі до свого друга М. Козакевича:

Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь, в той сумний тин
Най свободоньки сонечко заблисне —
Ти не неволі син!

В Шашкевичевих словах тодішні Русини віднаходили свою надію, свою силу, свою людську та народню гідність, і для того він був такий милий для них." (Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині, стр. 228).

Проф. М. Чубатий пише в "Свободі" з 8. червня 1943 р.: "Іскра Божа, кинена о. Маркіяном Шашкевичем між український нарід Галичини, була одначе сильніша, ніж слабе здоровля її винахідника. Серед важких та неприязних для того новатора обставин, кілька літ пізніше, бо вже 7-го червня, 1843 р., він спалив своє повне ідеалізму життя на жертівнику української батьківщини як свічку. Не стало головного стовпа відродження, розвалилася будівля "Руської Трійці". Слабі характери, колись товариші Маркіяна, себто Яків Головацький та Іван Вагилевич, члени "Руської Трійці", зрадили ідеї юних днів. Перший пристав до московського табору, змінивши національність та віру, другий потонув у польськїм морі та перейшов на протестантизм. Як один, так і другий — пропали для українського народу. Зате гірчичне зерно Маркіяна зійшло та росло й росло, щораз могутніше, щораз потужніше, аж до повного відродження народу, аж до його найвищого ідеалу — власної держави та зєдинення всіх українців в одну націю.

Ще не одна буря потрясла національним організмом. Він ще мусів перебути хоробу поворотного польонофільства; він теж перебув та здебільша поборов грізну хворобу москвофільства. Український нарід ще мав пережити заскорузлість хуторянського народовецтва, поки не трапив на шлях, як дійти по сотках, а й міліонах жертв своїх синів до виміряної ціли, Самостійної України.

Пробуджений Маркіяном нарід вже був на порозі своєї обіцяної землі. Він актом з 22-го січня, 1919 р., вже ясно виповів своє національне “Вірую”. Але ще раз вихор свиснув, ще мороз потис — мабуть перед останнім зривом до волі, по яким вже український нарід стане хазяїном домовитим у своїй хаті та на своїм полі. А львина часть цієї праці це праця синів Західньої України, духових дітей Маркіяна Шашкевича.

Коли так кинемо оком на ціле останнє століття себто від смерти Маркіяна по нинішній день, то побачимо великанський поступ західньої вітки українського народу. Доперва тоді й діло Маркіяна набирає великанської ваги, бо стає у повнім сяєві свого історичного значіння.”

Століття смерти Маркіяна.

Цей другий ювілей Шашкевича приходитьсь нам обходити в 5-ім році другої світової війни страшнішої чим перша. Там на рідних землях його, в Підлиссю, над Білою Горою, у Львові тепер страх царить, бо прийшла нова руїна руїн — господарська і національна... Тут ми також у тому самому змаганні на життя або смерть, хоч у щасливішому положенні, яке одначе вимагає від нас тимбільшого напруження сил і жертвенности майном і — нерідко — життям.

Коли рев гармат, гуркіт літаків і тріскаючі спадаючі бомби примушують з konieczности замовкнути ювілейним обходам в честь Маркіяна на Галицькій Землі, то

Додаток

СПІВЕЦЬ БОЖИЙ

Темно було ще і зимно —
Зоренька вставала;
А Русь Галицька не знала,
В сні тяжкім лежала.

І лежала і стогнала
На своїй могилі
І хотіла піднятися . . .
І не мала сили.

Смерть холодна до живої
Підкрадалась тихо —
Ще хвилинка, ще мала . . .
Й одоліє лихо . . .

В тім над нею із Підлисся
Той жайвороночок,
Взбився вгору і розводить
Любий голосочок.

То зависне на воздусі,
То у низ спускаєсь,
Розганяє нічні хмари,
Зарево стрічає.

І Русалку Дністровую
Вабить з темної хвилі,
До Вкраїни промовляє
На старій могилі:

“Встань, моя ненько!
День твій близенько.
Глянь, вже до рана
Зірка сіяє,
Зоря румяна
Світ повідає;
Легот тепленький
Зза моря дує,
Праведне сонце
Весну веснує.
Встань; тебе кличе
Ранок весни.
Встань, моя мати!
Встань! . . . воскресни!”

Заспівав — загомніло
В галицькій землиці,
І озвались, розспівались
Райській всі птиці.

Розспівались до схід сонця
Вкраїну будили.
Встало сонце, дунув легот
І вона ожила.

Корнило Устіянович.

ДРУГИЙ МОЙСЕЙ

Батьку Маркіяне, Ти в Галицькім краю
По рідному перший озвавсь,
І в руських родинах ляхівські звичаї
Ти ударом своїм пірвав.

Твоя “Руська Трійця”: Далибор з Тобою,
Яків Головацький в той час
Сімю оживили, двигнули з застою,
Ти ж з них найцінніший для нас.

Тамті два розбрились та на бездорожжя,
А Ти пішов прямим шляхом;
З Тобою, Пророче, була ласка Божа, —
Ми всі підем Твоїм слідом!

Ідем і підемо і хоч на край світа,
Підем шляхом правди й любови,
Не спалить посуха вкраїнського цвіту,
Не здавлять нас вражі тюрми.

Посуха старезна сотки літ тривала,
Мороз знов з півночі нас тис,
Та жизнь України тепер завітала,
З Підлисся луч сонця нам блис.

Від Твоїх, наш Батьку, наш Брате-Соколе,
Від Твоїх пророчеських слів
У ріднії вбралось квітки рідне поле,
В народі ожила любов.

Любов до родини, до рідної мови,
До рідного краю. Всі ми
За рідну Вкраїну умерти готові
За неї стать муром грудьми.

В часі страшного розбою народів
Обходимо цей ювілей;
Тепер і наша рішається доля —
Будь же нам другий Мойсей.

Най дух Твій шляхом нас веде світляним
Свідомости, жертви, знання,
А віримо сильно, що й на Україні
Повстане держава своя.

РІДНА МОВА

Головна заслуга Маркіяна, що він підняв погорджену українську народню мову з безпросвітнього забуття до гідних культурних мов. Всі його змагання стреміли до того, щоб українську мову розвинути, удосконалити і завести вдома, в церкві, школі й урядах. Його тішила поява літературних українських творів на Великій Україні й бажав, щоб і в Галичині засвітав день українського народнього письменства. Бо вірив, що першим услів'ям піднесення гідності народу і його просвіти та добробуту є рідна мова. Без неї нарід стане наймитом свідоміших і сильніших націй, а з часом щезне з лиця землі.

Життєва конечність.

“Народ поневолений, що береже свою мову, держить ключ від своєї вязниці в своїх руках”, сказав один учений.

Стратити може народ усе: давні звичаї та обичої з часом переживуться, слід їх затре дух часу та культури; багатства згодом вичерпаються, злидні заметуть місце по них; землю посяде ворог, волю здавить кайданами деспот; але як довго рідне слово матері несеться над колискою немовляти, як довго лунає рідна пісня, а з уст дитини пливе щира молитва до Всевишнього в рідній мові, доти живе народ, а з ним надія на волю, на кращу будучність.

Мова, це найбільший скарб народу; це не лиш життєва признака кожного народу, найдорожче твориво його душі; це гей би

сама його душа, яку стративши закопав і себе самого в могилу. Народи, що стра- тили свою рідну мову, перестали жити своїм життям, а раз запропашена рідна мова не оживає ніколи, або не скоро. На- род стільки культурніший, свідоміший та могутніший, скільки більше одиниць гово- рить його мовою, нею читає та пише.

Щоб шанували нашу мову чужинці, то ми мусимо передовсім шанувати її самі. Ми забуваємо, що та наша рідна мова має тисячу літ за собою, що нею говорили на дворах наших великих князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, галицького короля Данила та литовських панів, а го- ворили нею і польські королі на своїх дво- рах. Ми не тямимо того, що українською мовою, першою між словянськими, писав літописець Нестор вперше історію україн- ських племен; що нею першою між сло- вянськими мовами, було списано право т. зв. "Руська Правда", що тою мовою напи- сана найкраща перша словянська лицар- ська епопея "Слово про полк Ігорів", та що й нині чарує наша пісня чужинців по всьому світу.

Не забуваймо, що про український на- рід щораз частіше починають говорити всі народи і кажуть, що наш нарід свідомий своєї минувшини. Пам'ятаймо, що лиш тоді дадуть нам належне місце в сім'ї на- родів, коли наш нарід зуміє постояти за свої права, які належаться кожному куль- турному народові.

Той сам обов'язок і в прибраній вітчизні.

Значіння рідної мови для розвитку народу розуміють майже всі чужинці, лишень нам українцям, головно українській молоді тут в Канаді, в тій прибраній вітчизні разу-раз тую правду треба пригадувати. Навіть інтелігентні українські одиниці часто проти цієї правди грішать. Буває, що деякі родичі, українці, нето не вчать своїх дітей рідної мови, але самі прямо є причиною того, що їхні діти не вміють рідної мови. І не лишень не вміють, але погорджують нею.

Візьмім наприклад хоч би так загальний усім нам знаний факт перемінювання власних імен і прізвищ. Відомо всім, що в цій вільній країні вільно кожному чи то народові чи поодинокому чоловікові, називати себе так, як диктують йому його рідна мова та рідні звичаї; то чого ж українцеві так дуже імпонує чужа або перекручена назва, чуже імя, чужа мова тоді, коли повинна бути вживана рідна? Чому навіть у своїй хаті, між своїми цураємося рідної мови, “якою учила нас всіх ненька говорити, ненька наша мила”?

Кого історія називає соромним іменем перевертня, ренегата, зрадника, як не чоловіка, що стидається рідної мови, що переходить у чужий прапор?!

Чоловік культурний любить і шанує рідну мову. Українець, якого серце ще не перемінилося в камінь, в холодну брилу, любить і шанує рідну мову, а хто не любить її ні шанує, то чи можна назвати його

українцем? І чужинці таким гордять.

Бо хто матір забуває,
Того Бог карає;
Чужі люди цураються,
В хату не пускають.

Учімся рідної мови.

Річ прегарна, коли ми говоримо ріжними мовами. Чим більше їх знаємо, тим краще для нас. Однак дуже сумно, коли чужою мовою говоритья, а рідної не знається. Такий чоловік скорше чи пізніше пропащий для свого народу.

Українська мова є одною з найкращих мов на світі. Так кажуть учені фільольоги. І щодо багатства слів вона одна з перших. А що там за ріжноманітність, який численний добір слів, здрібнілих виразів!

Українську мову може не любити лиш той, що її не знає. Тому нашим обовязком є вчитися рідної мови, побільшати засіб її слів, пізнати граматичні і правописні правила тої мови, а цього набудемо через читання добрих книжок і часописів. А головно тяжким обовязком, відвічальним перед Богом, є навчити своїх дітей рідної мови, вщипляти в них духа українського. Навчім їх любити свою мову, свою пісню, посилаймо їх у рідну школу, в нашу церкву, нашу організацію. Виховуймо їх на ідейних українців, які стануть в ряди карних членів наших організацій і підуть певним кроком до праці за крашу долю нашої безталанної Неньки України.

Пояснення до ілюстрацій:

35 стор. Підлисса: “Там ти скаже дуб старенький; І еден і другий...”

66 стор. Панахида в Новосілсках над домовиною М. Шашкевича 1893 р.

72 стор. Похоронний похід з Новосілок до Львова.

81 стор. Домовина з мощами Маркіяна Шашкевича.

83 стор. Памятник Маркіяна у Львові.

— О —

Завважені помилки друкарські:

1 стор. (з ілюстраціяци... має бути: (з ілюстраціями

12 стор. Дільність Василян. має бути: Дільність Василян.

— О —

Печатано 2000 примірників.

ЗМІСТ

Галичина перед виступом Маркіяна

- I. Невідрадна доля Гал. Українців під
Польщею 5
II. Українці під австрійською владою 8
III. Початки власної організації 16
IV. Вороги українського відродження 19

Маркіян Шашкевич

- Вступ 26
Фейлетон "Народної Часописи" . . . 27
1. Життя Пробудителя Галицької Укра-
їни 32
2. Літературна діяльність Маркіяна 54
3. Перевезення тлінних останків Маркі-
яна з Новосілок до Львова 65
4. Ювілейні обходи і культ Маркі-
яна 84
Додаток 96

"СВІТЛО"

— це наш український релігійний двотижневик. Видають його ОО. Василяни в Мондері.

Вартість "Світла" — велика, бо "Світло" служить збереженню християнської релігії, церковного обряду й рідної мови між українцями Канади й Америки. Статті й дописи в "Світлі" — повчальні, цікаві. Мова "Світла" — чиста, літературна. **"КАТОЛИЦЬКІ КАРТИНИ"** — це дуже цікавий Додаток до "Світла". Гарні знімки приносять читачам "Світла" розвеселення й поуку. Тому — добре є мати "Світло" в кожній українській родині й читати пильно кожне число. Тому — добре є піддержувати його своїми добровільними жертвами. Тому — добре є приєднувати йому нових передплатників, щоб і вони читали добрий релігійний часопис. Тим більше, що передплата виносить на весь рік — тільки \$1.00.

Замовляйте на адресу:

"THE LIGHT", Box G.

Mundare, Alberta, Canada.

ПАРТИТУРИ на свято М. Шашкевича.

Дайте руки, юні други, муж хор.20
Підлисса, міш. хор20
Веснівка, соло з фортепяном20
Не чужого ми бажаєм20
Не згасайте ясні зорі, міш. хор20
Псалми Русланові, міш. хор20
Деклямації на концерт Шашкевича20
Реферат на ювілей Маркіяна20
Ювілейний календарець Шашкевича	
Портрет Шашкевича 8x1120

Замовляйте на адресу:

Biblioteka Dobrych Knyzok, Mundare, Alta